

Superficial Communication Patterns in Zahra Abdi's *Tarikiye Moad'laq-e Rooz* and Hossein Sanapoor's *Atash*: A Hortulanusian Approach

Fatemeh Mivechi¹

Nasrin Faghih Malekmarzban^{2*}

Majid Houshang³

Abstract

The twentieth-century adopted new and challenging approaches toward interpersonal communication and its functions. Informed by the theories of Hortulanus, this study adopts a descriptive-analytic approach to investigate Zahra Abdi's *Tarikiye Moad'laq-e Rooz* and Hossein Sanapoor's *Atash*. The modern superficial communication pattern, according to Hortulanus, consists of rationalization, selfish individualism, and fleeting bonds. The results of this study show that most interpersonal relations orient toward rationalization, and are in accordance with selfish individualism. In addition, their bonds are fleeting and unsustainable, which, in turn, lead to loneliness and alienation. Echoing the authority of the pattern, the characters adopt a negative and an ambivalent attitude that severs and sacrifices their familial bonds. In both novels, societal issues play an important role in the mindset of the characters regarding the pattern; the other element is the personal aspect, which entails the lack of a supportive family and its emotionless and indifferent bonds.

Keywords: *Atash*, Hortulanus, Superficial Communication Patterns, *Tarikiye Moad'laq-e Rooz*

Extended Abstract

1. Introduction

In the twentieth century, societal contact, patterns of communication, loneliness, and alienation become the epicentre of socio-political discourse. Scholars agree on the difficulty of creating and maintaining societal contact.

1. Ph. D. Student in Persian Language and Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.
(f.mivechi@alzahra.ac.ir)

*2. Associate Professor in Persian Language and Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.
(Corresponding Author: nfaghih@alzahra.ac.ir)

3. Assistant Professor in Persian Language and Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.
(m.houshang@alzahra.ac.ir)

Hortulanus and his colleagues argue that while all societal bonds are not broken, individualism has transformed the society and its persona. Although individualism is a cornerstone in human history, it poses a threat to meaningful communication. It should be noted that literary works are influenced by societal structures, groups, and patterns. Informed by the theories of Hortulanus, this study adopts a descriptive-analytic approach to investigate Zahra Abdi's *Tarikiye Moa'laq-e Rooz* and Hossein Sanapoor's *Atash*.

2. Methodology

Informed by the theories of Hortulanus, this study adopts a descriptive-analytic approach to investigate Zahra Abdi's *Tarikiye Moa'laq-e Rooz* and Hossein Sanapoor's *Atash*.

3. Theoretical Framework

Hortulanus and his colleagues investigated the change in societal contact as "superficial patterns of communication." The characteristic features of such patterns are rationalization, selfish individualism, and fleeting bonds. Rationalization turns around the premise that most societal contacts are rationalized rather than emotionalised. Selfish individualism reduces familial and societal bonds and decreases their profound intimacy. Fleeting bonds, just like former characteristics, negatively affect societal and familial bonds. In this regard, the foundation of interpersonal communication, which is trust, intimacy, and support, is reduced to loneliness, meaninglessness, and alienation.

4. Discussion and Analysis

In the beginning, Athena and Danial maintain rather organized communications. As the narrative unfolds, they abandon their values and move toward a superficial pattern of communication. In both novels, love is depicted as a false and transactional concept. One can classify the change in the characters into personal and social criteria. All families have the least support for the characters. In this regard, the characters abandon their close contact with their families and create a transactional web of communication with the society. Economy is another important factor. Echoing the unfortunate economy of Iran and the effects of heavy sanctions, the characters adopt a cut-throat attitude toward financial gains and abandon intimacy, emotional support, and collective ethics, which, in turn, render them alienated and rejected. Regarding the narrative elements, loneliness is manifested through various elements, such as the gloomy setting of the city, unrequited

love, Parisa's burnt face, and Danial's approach toward the wavering paternal genes. Loneliness, in Ladan's narrative, is in accordance with the image and poetry of Forough Farrokhzad, gloomy ambiance, and the recurrent contradiction of the warmth of the bath against the coldness of loneliness.

5. Conclusion

The results of this study show that the interpersonal communication of people and their life choices directly correlate with their societal concerns. The most important aspects are the abandonment of actual feelings, rationalization, and transactional structuring of communication. Marriage, in their view, is reduced to a transactional matter. Athena, Laden, and Danial's approach toward a value-oriented system of communication proves the claims of this study. In this regard, the fleeting sense of commitment renders the characters alienated and rejected; Laden (suicide) and Athena (banishment) are more troubled than others. Economy is another important factor. Echoing the shaky economy of Iran and the effects of heavy sanctions, the characters adopt a cut-throat attitude toward financial gains and abandon intimacy, emotional support, and collective ethics, which, in turn, renders them alienated and alone. Echoing modernization and the economic crisis of Iran, the abandonment of ethics, social values, and religion are other factors that contribute to the alienation of the characters.

Bibliography

- Abdi, Z. 1397 [2018]. *Tārīkiye Moa'laq-e Rooz*. Tehran: Cheshmeh. [In Persian].
- Alberti, F. B. 1401 [2022]. *Sargozasht-e Tanhāei: Tārikhcheh-e Yek Ehsās*. Akram, R (trans.). Tehran: Bidgol. [In Persian]. [A *Bibliography of Loneliness: The History of an Emotion*]
- Hortulanus, R, et al. 1394 [2015]. *Enzevāe Ejtemāei dar Jāme'eh-e Modern*. Leyla, F and Sadegh, P (trans.). Tehran: Jame'eh Shenasan. [In Persian].
- JahanBegloo, R. 1381 [2002]. *Mouj-e Chāhārom*. Mansour, G (trans.). Tehran: Ney. [In Persian].
- Mijuskovic, B. L. 1403 [2024]. *Tanhāei dar Falsafeh, Ravānshenāsi va Adabiyāt*. Vahid, G (trans.). Tehran: Negah. [In Persian]. [*Loneliness in Philosophy, Psychology, and Literature*]
- Putnam, R. D. 1403 [2024]. *Bowling be Tanhāei: Foroopāshi va Baz-Sāziye Sarmāyeh-e Ejtemāei dar Americā*. Qorban, A (trans.). Qazvin: Sham Avid. [In Persian]. [*Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*]
- Sanapoor, H. 1397 [2018]. *Atash*. Tehran: Cheshmeh. [In Persian].

ShekarBeiygi, A. 1396 [2017]. *Jāme'eh-Shenāsiye Tanhāei-e Zanān*. Tehran: Bahman Borna. [In Persian].

How to cite:

Mivechi, F., Faghih Malekmarzban, N., and Houshang, M. 2024. "Superficial Communication Patterns in Zahra Abdi's *Tarikiye Moa'laq-e Rooz* and Hossein Sanapoor's *Atash: A Hortulanusian Approach*", *Naqd va Nazaryeh Adabi*, 19(2): 215-246. DOI:10.22124/naqd.2025.28880.2625

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Naqd va Nazaryeh Adabi (Literary Theory and Criticism)*.

This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

الگوهای سطحی ارتباطی در تعامل شخصیت‌ها براساس رویکرد هورتولانوس و همکاران (رمان تاریکی معلق روز و آتش)

مجید هوشنگی^۳نسرین فقیه ملک مرزبان^{۲*}فاطمه میوه‌چی^۱

چکیده

روابط فردی و کارکرد آن موضوعی است که در قرن بیستم مباحث چالش‌برانگیزی را به خود اختصاص داده است. در پژوهش حاضر این موضوع براساس دو رمان تاریکی معلق روز از زهرا عبدی و آتش از حسین سناپور، به روش توصیفی-تحلیلی بررسی می‌شود. برای تحلیل روابط میان فردی در شخصیت‌ها، از دیدگاه هورتولانوس و همکارانش به عنوان نظریه اصلی استفاده شده است. در این چارچوب الگوی ارتباطی سطحی شکلی از روابط مدرن امروزی است که دارای سه ویژگی اصلی است: «عقلانی‌سازی»، «فردگرایی خودخواهانه» و «ناپایداری روابط». براساس تحلیل کنش شخصیت‌ها نتیجه آن است که اکثر ارتباطات (عاطفی) عقل‌محور است و فردگرایی خودخواهانه، خصوصیت اصلی این کنش‌هاست. همچنین ویژگی دیگر این نوع کنش‌ها عدم تعهد و روابط ناپایدار است که احساس تنهایی و رهابودگی نتیجه آن است. با غلبه این الگو شخصیت‌ها هرچه بیشتر در جهت رقابت منفی و عدم اعتماد پیش می‌روند و در این راستا پیوندهای خانوادگی خود را نیز قربانی می‌کنند و تنها شخصیت ایما از این الگو مستثنا می‌شود. در این رمان‌ها، عمده‌ترین عامل در پیشبرد شخصیت‌ها به سمت این الگو، تغییرات جامعه و تشدید آن به‌ویژه در دهه نود است که از آن میان مسئله شغل و پول و خلأ معنویت بیشترین تأثیر را در بعد اجتماعی دارند و در بعد فردی، فقدان خانواده حمایتگر و پیوندهای سست و عاری از صمیمیت در آن، دیگر عامل مهم است.

واژگان کلیدی: الگوی سطحی ارتباطی، هورتولانوس و همکاران، تاریکی معلق روز، آتش.

F.mivechy@alzahra.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

* nfaghhih@alzahra.ac.ir

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

(نویسنده مسئول)

m.houshanghi@alzahra.ac.ir

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۱- مقدمه

با تغییرات فناورانه انسان وارد دوران جدیدی از زیست اجتماعی و فرهنگی شد. تغییرات صنعتی (مدرنیزه شدن)، با تغییر نگرش و رفتار که مدرنیته نام گرفت همراه شد؛ باور انسان نسبت به خدا، خود و جایگاهش در جهان تغییر کرد. انسان دیگر آفریده برتر خداوند و جانشین او در زمین نبود. جامعه اروپایی به سرعت در صنعت و فناوری پیشرفت می‌کرد و به این منظور دائماً بر کار، سرمایه، منفعت شخصی و فردگرایی تأکید داشت و تمرکز افراد هرچه بیشتر بر این حوزه‌ها قرار می‌گرفت. اما متفکران، حقیقت آنچه برای روح انسان مدرن در این شتاب سرسام‌آور اتفاق می‌افتاد دریافته بودند. روابط اجتماعی در عصر جدید تغییر می‌کند و چارچوب و اهداف متفاوت برای آن تعریف می‌شود. به این ترتیب میزان روابط اجتماعی، الگو و معنای آن و تنهایی و انزوای انسان‌ها به دغدغه قرن بیستم تبدیل می‌شود. در این زمان خبرهایی از مرگ افراد تنها، در خانه می‌شنویم، وجود افرادی که خانواده، دوستان و همسایگان در اطراف آنها کاملاً غایب یا به لحاظ عملکرد ناکافی هستند و دیدن افرادی که هر کدام سر در گریبان خود دارند. این موضوع می‌تواند هشدار باشد که «چه کسی به انسان‌ها توجه می‌کند؟» (Hortulanus, & et al., 2006: 3) و تنهایی انسان مسئله‌ای می‌شود که از آن به جذام عاطفی عصر جدید یاد می‌شود (Bound Alberti, 2019: 5). سؤال متفکرانی که در این حوزه اندیشیده‌اند آن است که آیا ایجاد و حفظ ارتباطات اجتماعی دشوار شده است؟ و کسانی چون رایزمن، باومن، فروم، پاتنام، تونیس و هورتولانوس و غیره درصدد پاسخ به این پرسش برآمده‌اند. هورتولانوس و مشیلز معتقدند «اگرچه همه پیوندهای اجتماعی ناپدید نشده‌اند، ولی سبک زندگی فردگرا شخصیت جامعه را تغییر داده است» و اگرچه پیشرفت ساختارها و توسعه فردی دستاوردی بزرگ است اما از سوی دیگر ناامنی‌های بزرگی چون از دست رفتن ارتباطات معنادار را در پی دارد (Hortulanus, & et al., 2006: 5).

در ایران نیز متخصصانی چون، نعمت‌الله فاضلی، محمدسعید ذکایی، ابوالحسن تنهایی، کلانتری و غیره به بررسی حوزه تغییرات روابط اجتماعی، سبک زندگی و تنهایی پرداخته‌اند و براین مبنا با تغییر سبک زندگی، شکل و هدف از روابط اجتماعی، عمق، معنا و پایداری آنها دگرگون شده است. منطق روابط انسانی تاحدودی از منطق خرید و مصرف کالا تبعیت می‌کند، تعلق نیز در روابط کمتر شده است که یکی از پیامدهای آن احساس تنهایی و انزوا خواهد بود.

متن ادبی هیچگاه از جامعه خود جدا و یکسره متعلق به عالم خیال نبوده است؛ حتی هنگامی که ابزار دربار بود، مسائل و اندیشه جامعه و عصر خود را نشان می‌داد. نیز زمانی که غرق در دنیای عرفانی بود، باز هم خالی و دور از دغدغه‌های جامعه نبود. رمان که به گفته گلدمن حماسه مدرن است، در ایران نیز از آغاز شکل‌گیری و در اولین نمونه‌های خود دغدغه‌ها و مشکلات انسان اجتماعی را روایت کرد. آثار ادبی همواره یکی از منابعی بوده است «که به صورت غیرمستقیم و ناخودآگاه ساختار اجتماعی، شرایط زندگی، وضعیت قشرها و طبقات گوناگون، حتی دیدگاه و ایدئولوژی نویسندگان را بیان می‌کند» (کوثری، ۱۳۷۹: ۱۵). شیرین‌دخت دقیقیان در پیشگفتار بر درجه صفر نوشتار اثر بارت بیان می‌کند که در درجه واقعی بودن نثر رمان و نویسندگی، سارتر معتقد است شعر تصویر خود شاعر است اما برای نثرنویس واژه‌ها ابزاری هستند تا «از خویش به‌در آید و خود را به درون دنیا پرتاب کند» (به نقل از بارت، ۱۳۷۸: ۸). به همین دلیل شکل رابطه ادبیات و جامعه در نقد مدرن به دو شیوه «جامعه‌شناسی ادبیات» و «جامعه‌شناسی ادبی» (یا جامعه‌شناسی در ادبیات) بررسی می‌شود. جامعه‌شناسی ادبیات پدیده ادبی را از منظر رابطه آن با سایر نهادها و شیوه‌های تولید و توزیع و حتی گستره مخاطبان تحلیل می‌کند. در جامعه‌شناسی ادبی، محتوای ادبی و ارتباط با پدیده‌های اجتماعی، میزان و شکل انعکاس و بازتولید اجتماع در این محتوا و تغییر و تحولات آنها بررسی می‌شود (کوثری، ۱۳۷۹: ۲۵ و نک. فاضلی، ۱۳۷۴). درواقع این حوزه به دنبال آشکارکردن رابطه واقعیت و دنیای روایتی رمان است (لنار، ۱۳۷۷: ۸۱).

روایت الگویی خاص در روابط و تنهایی متأثر از آن، از بن‌مایه‌هایی است که در ادبیات دهه اخیر (۹۰) وارد شده است. بسیاری از داستان‌های این دهه نیز راوی روابطی خالی از معناست که آدم‌های آن تاریخ مصرف دارند. در این پژوهش بر مبنای شاخص‌های نظری و پژوهشی هورتولانوس و همکاران به روش تحلیلی-توصیفی به بررسی الگوی روابط سطحی در دو رمان تاریکی معلق روز و آتش پرداخته و به این مسئله پاسخ می‌دهیم که چه نوع روابط در این دو روایت، دارای چه سطحی از ویژگی‌ها و شاخص‌های جهان معاصر است و عملاً نسبت تعیین‌کننده این روابط با بحران تنهایی انسان مدرن چیست؟

جهان روایت رمان تاریکی معلق روز (عبدی، ۱۳۹۷) به نشانه‌های متنی درباره زندگی و مسائل جوانان در دهه ۹۰ است. روایت رمان آتش (سناپور، ۱۳۹۷) گرچه سال‌های منتهی به دهه ۹۰ را روایت می‌کند اما درخور توجه است که الگویی مشابه با رمان اول دارد. لذا شرایط

جامعه ایران در دهه نود نیز قابل توجه است چراکه بستر ایده‌پردازی و انتشار بن‌مایه‌ای یکسان قرار گرفته است.

۱-۱- پیشینه پژوهش

موضوع تنهایی انسان در عصر جدید در مطالعات جامعه‌شناختی و روانشناختی با مؤلفه‌های بسیار تخصصی مانند جنسیت، سن، تأهل و طلاق یا ویژگی‌های شخصیتی چون درون‌گرایی، اعتماد به نفس، مهارت‌های ارتباطی و غیره مورد پژوهش قرار گرفته است. نیز می‌توان تألیف‌های جامع چون بولینگ به تنهایی اثر پاتنام (۱۴۰۳)، تنهایی در فلسفه، روانشناسی و ادبیات اثر بن لازار میجوسکوویچ (۱۴۰۳)، سرگذشت تنهایی اثر فی. باند آلبرتی (۱۴۰۱)، عشق سیال اثر زیگمونت باومن (۱۳۸۴)، و در بخش‌هایی از آثار مختلف اریک فروم و نیز اروین یالوم نام برد. هر کدام این کتاب‌ها، تنهایی یا شکل روابط را در دنیای مدرن بررسی می‌کنند. همچنین از پژوهش‌های فارسی که با نظر به پژوهش‌های جامعه‌روانشناسانی مانند هورتولانوس انجام شده است می‌توان به کتاب *احساس تنهایی در شهر: علل و پیامدها* اثر عبدالحسین کلانتری و همکاران (۱۳۹۹) اشاره کرد.

در مطالعات ادبی فارسی موضوع تنهایی در حوزه شعر بسامد بیشتری دارد که به دلیل خارج بودن از حوزه این پژوهش از ذکر آن صرف‌نظر می‌شود. در حوزه رمان می‌توان به سه مقاله که شکل و ماهیت تنهایی موضوع پژوهش، قرار گرفته است اشاره کرد: «تنهایی روشنفکر در رمان‌های غاده السمان و غزاله علیزاده» از احمدی ملایری و آقاجانی (۱۳۹۲)، مقاله دیگر، «بررسی وجوه تنهایی در آثار داستانی بلقیس سلیمانی از دیدگاه یالوم» نوشته ماندانا منگلی (۱۴۰۳). مقاله سوم، «چالش قهرمان انزواطلب در مقابله با زندگی مدرن: تحلیل گفتمان و روایت در رمان نفرین زمین اثر جلال آل‌احمد و صورت‌جلسه اثر لوکزیو» از علوی و حسینی (۱۳۹۸). در این مقاله‌ها تنها به شکل تنهایی پرداخته شده است و البته چارچوب نظری نیز با پژوهش حاضر متفاوت است.

درباره دو رمان منتخب این پژوهش، نیز کار خاصی انجام نشده است؛ تنها مقاله‌ای است با عنوان «تحلیل و بررسی روایت‌شناختی رمان *آتش حسین سنپور* براساس نظریه روایت‌شناسانه ژرار ژنت»، از عسلی و همکاران (۱۴۰۳). درباره رمان تاریکی معلق روز پژوهشی یافت نشد.

در موضوع تحلیل شکل روابط از دو مقاله زیر می‌توان نام برد که براساس داده‌هایی سینمایی انجام شده است: مقاله امیرپناهی و باقرنژاد (۱۳۹۸) با عنوان «بازنمایی کالایی شدن روابط اجتماعی در فیلم‌های سینمایی» است که این مسئله را در پنج فیلم برمبنای نظریات مارکس، لوکاچ و زیمل بررسی می‌کند و نتیجه مقاله آن است که روابط اجتماعی بازنمایی شده به‌خصوص در ژانر اجتماعی کاملاً تحت‌سیطره منطق اقتصادی است. همچنین مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی کالایی شدن احساسات در روابط اجتماعی (مورد مطالعه: فیلم سینمایی *آرایش غلیظ*)» از آقابابایی و کیانپور (۱۳۹۵) که قمار احساسات برای پیشرفت اقتصادی را بررسی می‌کند و نتیجه‌اش این است که تمام کنشگری‌ها به همین شکل است و درنهایت نیز شکست می‌خورند.

۲- چارچوب نظری

رولف هورتولانوس^۱ استاد جامعه‌شناسی شهری، انجا مشیلز^۲ استاد فلسفه و لودوین میوسن^۳ استاد روانشناسی در بخش علوم اجتماعی میان‌رشته‌ای دانشگاه اوتراخت هلند براساس پژوهش‌های خود به این موضوع دست می‌یابند که چهره انزوا و تنهایی در دوران مدرن تغییر یافته است و لذا به مفهوم‌سازی دوباره و تعیین عوامل و زمینه‌های مؤثر در این پدیده با توجه به موقعیت مدرن جوامع می‌پردازند.

در این پژوهش، چارچوب نظری-پژوهشی هورتولانوس و همکارانش انتخاب شده است، با توجه به اینکه این چارچوب، مبنایی کامل‌تر و همه‌جانبه‌تر از پژوهش‌های افرادی چون میجوسکوویچ، یالوم، فروم یا باومن است که تنها یک دیدگاه اگزیستانسیال، روانشناسی اگزیستانسیال یا جامعه‌شناسی را در بر می‌گیرد. چارچوب انتخابی، هر دو بعد روانشناسی و جامعه‌شناسی را در موضوع تنهایی مدنظر قرار می‌دهد و نیز مبنای پژوهش‌های جهانی دیگری با مؤلفه‌های جزئی‌تر قرار می‌گیرد.^(۱) در این دیدگاه تنهایی به سبب زمینه‌های مختلف ایجاد می‌شود که یکی از این زمینه‌ها تغییر پیوندهای سنتی به الگوهای سطحی یا بی‌مایه ارتباطی^۴ است.

1. Hortulanus
2. Anja Machielse
3. Meeuwesen
4. Superficiality Communication Patterns

در نتیجه این مباحث، علت این شکل از روابط، تغییرات مدرنیته است. از آنجاکه مدرنیته شیوه‌هایی از زندگی یا سازمان اجتماعی است که شیوه زیست جدید شیوه کهن را نفی می‌کند (گیدنز، ۱۳۸۴: ۴) و سرنوشتی اجتناب‌ناپذیر است که رابطه میان انسان و جهان و انسان و انسان را برای همیشه تغییر داده است (نک. جهانگلو، ۱۳۸۱: ۱۷) پس نتیجه آن تغییر سبک زندگی است.^(۲) در پژوهش هورتولانوس و همکارانش مدرنیته (نوسازی) شامل تغییرات ساختاری، ذهنی و رفتاری است که در اثر مدرنیزه شدن شکل می‌گیرد و بر محیط و شیوه شکل‌گیری روابط میان‌فردی تأثیر بسیاری دارد (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۱-۵۵).

۲-۱- الگوهای سطحی ارتباطی

در فرآیند نوسازی روابط به سمتی می‌رود که کارکرد اصلی و مهم خود را از دست می‌دهند؛ گاه روابط نه برای ساختن رابطه مبتنی بر همدلی، صمیمیت و عشق بلکه در جهت منافع شکل می‌گیرد؛ که عموماً حاصل چنین روابطی احساس تنهایی و انزوا به شکل معاصر است. مفهوم تنهایی^۱ با استفاده از تعریف پپلاو و پرلمن چنین است: «تنهایی، حالت عاطفی منفی ناشی از کمبودهای کمی و کیفی در روابط اجتماعی است. مبنای احساس تنهایی فاصله و شکاف بین آرمان‌های فرد (آنچه او می‌خواهد) و دستاوردهای او (آنچه به دست آورده است) در روابط و صمیمیت‌های بین‌فردی است. هرچه این فاصله بیشتر باشد، احساس تنهایی بیشتر است» (به نقل از هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۳). انزوا نیز در بیشتر پژوهش‌ها کمبود میزان ارتباط تعریف شده است اما پژوهش هورتولانوس از محدود مطالعاتی است که انزوا را منوط به ارزیابی منفی از خود می‌داند و آن را با مفهوم تنهایی یا انزوای درونی پیوند می‌زند؛ لذا این سؤال را مطرح می‌کند که چه نوع از روابط اجتماعی مدنظر است؟ به همین دلیل برای این روابط الگو مطرح می‌شود (Eckhard, 2017: 965).

این الگو در این دیدگاه با سه ویژگی متمایز می‌شود:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. Loneliness

۲-۱-۱- عقلانی‌سازی^۱

اصل مهم و نقطه شروع مدرنیته عقل‌گرایی بود؛ به این معنا که همه‌چیز با عقل مدیریت می‌شود و عقلانی بودن ملاک پذیرش هر چیزی است. این موضوع به «سبک زندگی برنامه‌ریزی‌شده‌ای منجر می‌شود که در آن قوانین بازدهی دارد» (وبر به نقل از هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۲). اینجا مشیلز^۲ معتقد است که در نتیجه این امر تأثیرات احساسی و عاطفی روابط اجتماعی در زندگی روزمره نادیده گرفته شده و تنها بر سودمندی و عملکرد تأکید می‌شود. بنابراین «اقدامات افراد در درجه اول عقلانی است. انسان‌ها مجبورند نگرشی محاسباتی در ارتباط با دیگران به‌منظور تحقق بخشیدن به اهدافشان اتخاذ کنند، درحالی‌که احساسات و عواطف به‌صورت غیرعقلانی در نظر گرفته می‌شوند» (همان: ۵۳-۵۴). نظم مدرن با جدایی کامل از نگرش سنتی، وظیفه‌ای طاقت‌فرسا برای انسان به همراه دارد؛ انسان باید کارآمدترین، فعال‌ترین و منطقی‌ترین نسخه خود باشد، «ازسویی آنها باید کار کنند، محاسبه کنند، پول دریاورند و روی هم انباشه کنند؛ و ازسوی دیگر باید از قانونی اخلاقی پیروی کنند که اصولاً نمی‌خواهد درمورد علاقه و دل‌بستگی چیزی بداند و از آنها می‌خواهد که منحصرأ براساس وظیفه عمل کنند» (Caille, 2001: 23). اما حقیقت آن است که جنبه‌های عاطفی و احساسی نقش مهمی در ارزیابی ارتباطات اجتماعی دارد. این موضوع به معنای آن است که عواطف و صمیمیت، امری ثانویه و مربوط به حوزه خصوصی زندگی (بیشتر به‌منظور خانواده و دوستان) تلقی می‌شود (Hortulanus, & et al., 2006: 23-24).

ازسوی دیگر اهمیت و عملکرد پیوندهای سنتی مانند خانواده، کلیساها، همسایگی، روابط صمیمی و دوستانه کاهش یافته است که خود سبب از بین رفتن زمینه‌های ابراز عاطفه و احساس شده است؛ درحالی‌که افراد در این مکان‌ها پیوندهای غیررسمی عمیق‌تری با جامعه برقرار می‌کنند (Machielse, 2015: 341; Ibid: 52؛ پاتنام، ۱۴۰۳: ۹۹). با تغییر شکل ساختار جامعه، صمیمیت در روابط خصوصی‌تر مانند خانواده، دوست و روابط عاشقانه اهمیت بیشتری یافته است؛ اما به نظر می‌رسد آزادی و تنوع انتخاب و خرد محاسباتی به این روابط نیز نفوذ کرده است (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۶؛ نیز ۵۳).

1. Rationalization

2. Anja Machielse

تونیس دو مدل نظم اجتماعی گزلفا^۱ و گماینفافت^۲ را مطرح می‌کند؛ مدل گزلفافت بیشتر جامعه مدرن را توصیف می‌کند و با شهرنشینی انطباق دارد که از جمله خصوصیات آن در کنار تغییرات ساختاری، اقتصادی و نهادی، پیوندهای صوری، سطحی شدن کنش‌های متقابل اجتماعی و روابط اجتماعی مبنی بر کارایی و عقلانیت و خالی شدن این روابط از روابط شخصی، عاطفی و صمیمی است در حالی که در مدل گماینفافت (نظم اجتماعی سنتی) خانواده واحد اصلی اجتماع است که کنترل اجتماعی را برعهده دارد و انسجام براساس عاطفه، صمیمیت و روابط شخصی حفظ می‌شود (Vide. Tonnies, 2001). براین اساس هورتولانوس و همکارانش نتیجه می‌گیرند که در مدل گزلفافت «تمرکز نه بر احساسات بلکه بر بهره‌وری و کارکردی بودن است» (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۶۰). بنابراین در مدرنیته، معیار روابط مبادله است و عقلانیت مبادله جایگزین اخلاق رابطه می‌شود (نک. فکوهی، ۱۳۸۶: ۱۷۶).

۲-۱-۲- فردگرایی^۳

فردگرایی اصطلاحی که از قرن نوزدهم شروع شد، ویژگی جامعه مدرن است و با آن رشد پیدا کرد. دو توکویل از جمله جامعه‌شناسانی بود که مفهوم فردگرایی را برای توصیف حس انزوای اجتماعی در آمریکا به کار برد. در جامعه مدرن فرد خود را از پیوندهای سنتی خانواده، اجتماع و مذهب آزاد می‌کند و این برای فرد به معنی آزادی انتخاب بیشتر و تنوع سبک زندگی بیشتر است (Hortulanus, & et al., 2006: 22). در این ویژگی نفع فردی بر نفع جمعی اولویت دارد؛ زیرا که توسعه فردی در ارجحیت است. به بیان هافستد که در فرهنگ فردگرا ارتباطات بین افراد سست است و هرکس انتظار دارد که تنها مراقب خودش و خانواده‌اش باشد (Hofstede, 2003: 225).

دورکیم معتقد است اگر در جامعه‌ای فردگرایی خودخواهانه غالب باشد و افراد آن تنها در اندیشه اهداف و منفعت‌طلبی و برآوردن امیال خود باشند، آسیب‌ها و ناهنجاری‌های گسترده‌ای آشکار خواهند شد (دورکیم، ۱۳۹۲: ۲۱۸). ارتباط با دیگران ضرورتی اجتماعی است که به‌ویژه هویت هر فرد در روابطی مبتنی بر احساس صمیمیت و درگیری متقابل گسترش

1. Gesellschaft

2. Gemeinschaft

3. Individualization

می‌یابد و فقدان چنین روابط مؤثری آسیب جدی برای فرد و جامعه است (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۶).

فردگرایی در سطح خانواده نیز خود را نشان می‌دهد. در محیط خانواده افراد در کنار هم قرار می‌گیرند درحالی‌که محور فکری مشترکی ندارند و تنها به صورت فیزیکی در کنار هم هستند و کمترین ارتباط را حتی به شکل کلامی با یکدیگر برقرار می‌کنند. «هرکس وارد آپارتمان و سپس اتاق خود می‌شود و گاه در مواردی دیگران را در آشپزخانه یا هال می‌بیند [...] هرکس در خانه در اندیشه خود است. در رویارویی با مشکل هرکس تنها با واقعیت روبه‌رو می‌شود» (شکریگی، ۱۳۹۶: ۱۶). در چنین شرایطی که فرد و منافع فردی بر خانواده ارجح است، کارکردهای خانواده از دست می‌رود و موجب تنهایی بیشتر می‌شود.

یکی از دیگر جلوه‌های فردگرایی منفی به صورت پیوندهایی است که تنها به سبب منفعت و براساس محاسبات شکل می‌گیرد. براساس نگرش فردگرایانه روابط در درجه اول منابعی هستند «که به توانایی انسان‌ها برای تحقق اهدافشان کمک می‌کنند و از این چشم‌انداز سرمایه‌گذاری‌هایی در روابط اجتماعی هستند که عمدتاً بر مبادله توجّهات و پادش‌ها قرار گرفته‌اند». به این ترتیب «افراد» مجبورند روابطی عمدی^۱ بسازند و در شبکه‌هایی مشارکت کنند که برای تحقق برنامه‌های زندگی‌شان مناسب است» (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۱ و ۵۵). اریک فروم^۲ در کتاب *جامعه سالم در باب «روابط عمدی و هدفمند»* می‌گوید در نظام سنتی عشق به مالکیت حاکم بود، اما در مدرنیته، عشق به تعویض جایگزین آن و وارد حوزه روابط بینافردی می‌شود و در نتیجه عشق، مبادله سودمند بین دو نفر است: «بر مبنای ارزش شخصیت آنان در بازار؛ [...] شخص، دوستان، عادات و احساسات قدیم خود را با جدید مبادله می‌کند. [...] برخلاف نظر آدام اسمیت که میل به مبادله را از خصوصیات طبیعت انسان می‌داند، این تمایلات علامت بیماری انتزاع و بیگانگی و از ویژگی‌های اجتماعی انسان امروزی است» (فروم، ۱۳۸۵: ۱۱۷ و ۱۷۸). او معتقد است هر شخص پسته‌ای است حاوی ارزش‌های مختلف: «نگاه‌های او، میزان تحصیلات، درآمد و شانس موفقیت او؛ هرکس سعی دارد این بسته را با بالاترین ارزش ممکن مبادله کند [...] یکی مایل است با بسته‌هایی که کمی ارزش آنها بیشتر است ملاقات کند تا شاید تماسی پیدا کند و مبادله سودمندی انجام دهد. دیگری

1. Deliberate Relationships

2. Erich Fromm

می‌خواهد وضع اجتماعی خود یعنی نفس خود را با آنکه بالاتر است معاوضه کند» (همان: ۱۷۷). میل به تعویض به سبب گزینه‌های بسیار فرد مدرن است؛ سنت‌های حاکم بر روابط کاربردها را از دست می‌دهند و سلسله بی‌پایانی از انتخاب‌ها بخشی از بنا ساختن یا اتمام پیوندهای افراد با یکدیگر است (نک. گیدنز، ۱۳۸۹: ۲۵۹). محیط اجتماعی جامعه مدرن افراد را در برابر انواع امکانات برقراری و ادامه ارتباطات قرار می‌دهد (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۳۶).

۲-۱-۳- ناپایداری ارتباط^۱

ناپایداری روابط به نوعی با فردگرایی و توسعه فردی مرتبط است. در تفکر فردگرایانه توسعه فردی اولویت است، عدم وابستگی و خوداتکایی اهمیت بسیار زیادی دارد و این پروژه‌ای است که در طول زندگی باید روی آن کار کرد. بر این مبنا برای خودسازی و توسعه فردی باید مداوم به دنبال جستجوی اهداف مناسب و انتخاب بود که این موضوع در حوزه ارتباط با دیگران نیز صادق است (Machielse, 2015: 338؛ نیز هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۳) که به معنای وجود امکان‌های مختلف در ایجاد روابط است. مجموعه سه ویژگی گفته شده به این نتیجه منجر می‌شود که در مقابل پیوندهای نسبتاً محدود اما پایدار گذشته، از «پیوندهای بسیار و نسبتاً ناپایدار امروزی» یاد می‌شود (نک. هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۷ و ۲۸).

به گفته فرانکلین^۲، باومن^۳ در کتاب *عشق سیال* معتقد است این «ناپایداری در روابط» از مصرف‌گرایی، فردگرایی، میل آزادی و انتخاب ناشی می‌شود (Franklin, 2009: 343-344) زیرا مصرف‌گرایی وضعیت ما را نسبت به همه چیز ساماندهی می‌کند. قانون بازار مصرف، عمل براساس خواسته‌ها به صورتی سریع است و این جزئی از رفتار روزانه شده است (باومن، ۱۳۸۴: ۳۵-۳۸). رفتار با دیگران مانند ابژه‌های مصرف، یعنی بر مبنای میزان لذت حاصل و ارزش در ازای پول: آیا آن چیز ظرفیت فراهم کردن زیبایی، امیال و لذت‌های ما را دارد؟ آیا هر چیزی/فردی قابلیت عرضه و تبادل را دارد و به چه میزان؟ ارزش ذاتی افراد به عنوان انسان‌های منحصر به فرد محو می‌شود و همبستگی انسانی قربانی بازار مصرف است (همان: ۱۲۲-۱۲۴). هیچ چیز/فرد پایدار نیست و نگرانی همیشگی از این تبادل، به سوی تحلیل، فرسایش و تخریب پیوندهای اجتماعی می‌رود و بشریت در وضعیتی پایدار از احساس تنهایی بالقوه به سر می‌برد.

1. Fleeting bonds

2. A.S Franklin

3. Zygmunt Bauman

(باومن، ۱۳۸۴: ۴۱-۴۳). علاوه بر این ناپایداری روابط متأثر از ماهیت متغیر بازار است؛ روابط امروزه مانند بازار پیش‌بینی‌ناپذیر است (Bauman, 2001: 86). وعده تعهد (درازمدت) معنایی ندارد و تعهد مانند هر سرمایه‌گذاری دیگری طلوع و افول دارد. نه دادن و نه گرفتن تعهد معنایی ندارد؛ همه درها همیشه باید باز باشد. دیدگاه مصرف‌گرایانه متأثر از بازار به عشق موجب تنهایی مضاعف، اضطراب، افسردگی و عدم لذت از روابط عاطفی می‌شود (نک. بلک شاو، ۲۰۱۵: ۲۷۴).

به دلیل تغییر در ساختارهای خویشاوندی عقیده رمانتیک تا زمانی که مرگ ما را از هم جدا کند، کهنه شده است و «انسان‌ها دیگر نمی‌توانند به مدل‌های فرهنگی سنتی بدیهی تکیه کنند» (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۶). امروزه داشتن چندین رابطه عاشقانه باعث به دست آوردن تجربه می‌شود و کمیت جایگزین کیفیت شده است (باومن، ۱۳۸۴: ۱۱۱)؛ هرگونه نارضایتی یا رابطه جدید مجوز اتمام تاریخ مصرف رابطه است (Vide. Blackshaw, 2015: 267; Hobbs & et al., 2016: 1-2).

بنابراین ویژگی‌های این «الگوهای بی‌مایه ارتباطی» عبارت است از: «عقلانی‌سازی»، «فردگرایی خودخواهانه» و «ناپایداری ارتباط». روابط، عمدی، خالی از عواطف و غیرواقعی است که تنها برای رسیدن به اهداف انتخاب می‌شوند. اما اگر هر یک نفر در جامعه با چنین پیش‌فرضی ارتباطات خود را بسازد، نتیجه چیست؟ به گفته هورتولانوس و همکارانش در نتیجه تثبیت چنین الگویی مردم یک جامعه مردمی می‌شوند که: «روابط استوار و معنادار با یکدیگر را حفظ نمی‌کنند و کسی را ندارند که در هنگام ضرورت به او مراجعه کنند» و در نتیجه «تا حد زیادی در خودشان غوطه‌ور می‌شوند» (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۶ و ۵۷) که به معنای احساس تنهایی و انزواست زیرا تحت چنین الگویی فرد معنای زیادی را از دست می‌دهد.

۲-۲- طرح رمان‌ها

۲-۲-۱- تاریکی معلق روز

رمان تاریکی معلق روز نوشته زهرا عبدی، به روایت زندگی سه شخصیت اصلی: ایما، دانیال و آتنا می‌پردازد که با یکدیگر مرتبط هستند. ایما تک‌فرزند خانواده‌ای است که مادرش دچار بیماری ام‌اس و پدرش جانباز شیمیایی است. دانیال فرزند خانواده‌ای است که ازدواج پدر و مادر بر مبنای مصلحت و موقعیت اجتماعی بوده است. مادر هیچگاه حضور عاطفی نداشته و

پدرش همواره درگیر روابط متعدد است. آتنا خواهری بسیار زیبا دارد که آرزو داشت در عرصه مد را فعالیت کند اما در معرض اسیدپاشی قرار می‌گیرد. آنها برای ادامه درمان به لندن می‌روند و آتنا در شبکه خبری مجری می‌شود. روابط این سه شخصیت با خانواده، دوستان و در موضوع عشق و ازدواج در مرکز روایت است.

۲-۲-۲- آتش

در رمان آتش راوی و شخصیت مرکزی، لادن، از خانواده‌ای متوسط است که رابطه پدر و مادر چندان صمیمی نیست. او سبک زندگی لوکس و برندمحور را دوست دارد؛ از پدر و مادر جدا می‌شود و در شرکتی کار پیدا می‌کند. به تدریج با مدیرعامل شرکت، مظفر، وارد رابطه می‌شود؛ اما در اثر اتفاقاتی، مظفر او را از شرکت بیرون می‌کند. لادن همه ارتباطات خود را از دست رفته می‌بیند؛ دوستان صمیمی‌اش او را رها کرده‌اند، پدر، مادر و برادر غرق در امورات خود هستند و رابطه با مظفر هم از دست می‌رود. به خانه برمی‌گردد و خودکشی می‌کند.

۳- بررسی داده‌ها

۳-۱- عقلانی‌سازی

نتیجه مهم عقلانی‌سازی این است که عواطف در درجه دوم قرار می‌گیرند و حتی درستی یا نادرستی و بروز آن با عقل و خرد محاسباتی سنجیده می‌شود؛ درحالی‌که امکان ابراز عواطف و دریافت حمایت عاطفی در زمان مشکلات بسیار مهم است؛ نوعی دلگرمی، اعتماد برای درددل کردن و راهنمایی گرفتن است (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۹-۸۰) که مانع احساس تنهایی است. با نادیده گرفتن عواطف و احساسات در جهت منافع مادی کارکرد مهم ارتباط از دست می‌رود. مهمترین سطح عقلانی‌سازی در روایت کنش عقلانی و محاسباتی شخصیت‌ها در نتیجه نادیده گرفتن عواطف و احساسات عاشقانه و روابط خانوادگی نمودار می‌شود.

ایما، با عواطف عاشقانه درگیر است؛ گاه می‌پذیرد، گاه پس می‌راند. به دلیل شرایط پدرش، که جانباز شیمیایی است، فضای خانه چندان آرام نیست و زمان‌هایی می‌رسد که به گفته خود ایما «پدر خمپاره است» (عبدی، ۱۳۹۷: ۱۶۵). ازدواج پدر و مادرش عاشقانه بوده است اما نتیجه آن آشوب و دعوایی است که پدر جانباز ایما به وجود می‌آورد. ایما تصمیم و عواطف عاشقانه پدر و مادر خود را با عقل و منطق بازاری محاسبه می‌کند؛ ازدواج آنها «تأخیر اقدام عملی عقل

در برابر شتاب احساس [است...] چرا باید دو نفر که وسط جنگ هستند، یکی را هم به دنیای بی-فردایشان بیفزایند؟» (همان: ۲۸۵)؛ ایما کلیت عاطفه عاشقانه را هم مورد تردید قرار می‌دهد. هنگامی که عاشق یوسف است احساس خود را نادیده می‌گیرد: «یک دخترک با دو بافه گیسو در دلش لی لی بازی می‌کند. نباید به این دخترک رقصان و لغزان درونش اجازه رقص بدهد» (همان: ۱۱۵). واژه لغزان را در اینجا می‌توان اشاره به این نکته دانست که عشق برای او لغزش است. ایما عشق را انکار می‌کند زیرا باور دارد: «چه چیزی نمی‌گذارد عاشق شود؟ جز آنکه می‌داند همه چیز یک دروغ بی‌پایان است. وقتی می‌گویی دوستت دارم، درواقع خودت را دوست داری و این بزرگترین دروغی است که به خورد زندگی می‌دهی» (همان: ۲۸۵). او میل خود به یوسف را نادیده می‌گیرد و نمی‌خواهد به آن اجازه بروز دهد. یوسف نیز پس از زنده شدن از اعدام به ایما علاقه پیدا می‌کند اما به دلیل شرایطش آن را نمی‌پذیرد و حتی ایما را پس می‌زند و به او می‌گوید تو به من علاقه پیدا کرده‌ای چون تنهایی (همان: ۲۴۲).

این ویژگی در شخصیت دانیال نیز وجود دارد؛ او علاقه به ایما را نادیده می‌گیرد و با محاسبه منافع، با مریم افتخاری ازدواج می‌کند. او بین علاقه به ایما یا مریم مردد است: هنگامی که از ملاقات ایما و یوسف باخبر می‌شود، علاقه‌اش به ایما شدت می‌گیرد و به یوسف حسادت می‌کند (همان: ۲۱۶). درحالی که اوایل ورود ایما به دفتر هیچ زنانگی‌ای در او نمی‌دید (همان: ۲۷)، احساسش نسبت به ایما اینطور توصیف می‌شود: «حس کرد با این دختر دنیا امن است» (همان: ۷۵ و ۷۸)؛ «زنانگی‌اش [...] غلیظ‌تر شده [...] دانیال فکر می‌کند برای دومین بار ازش بخواهد با هم جایی بروند [...] لبخندش زیباتر از قبل شده [...] دندان‌ها درشت و ردیف و دوتای جلو هم خرگوشی» (همان: ۱۷۱-۱۷۲). دانیال که میل به پیشرفت دارد، ذات زلال ایما و عشق خود به او را رها می‌کند: «میل به پیشرفت از شر نیرو می‌گیرد و به تو اسباب توجیه هر کاری را می‌دهد. ایما با ذات زلالش نیروی بازدارنده شر است و همین او را پیش دانیال کمتر خواستنی کرده است» (همان: ۷۸)؛ تصمیم می‌گیرد از «فکر بی‌سرانجام» ایما بیرون بیاید (همان: ۱۷۹-۱۸۰). نمونه دیگر محاسبه عقلانی را در این جمله می‌توان مشاهده کرد: «پیشنهاد قرار از سوی ایما دانیال به صورتش نگاه می‌کند. نیاز به توجه مثل یک توده سرگردان خزیده روی تمام خطوط چهره [...] احساس دلزدگی می‌کند از نیاز؛ [...] دلش قدرت می‌خواهد» (همان: ۱۸۰)؛ این قدرت همان است که مریم به واسطه نفوذ پدر سیاستمدارش همراه دارد؛ پس از آن تصویر ایما در نظر دانیال تغییر می‌کند: «ایما را می‌بیند که در آبدارخانه دارد

برای خودش چای می‌ریزد. به نظرش تصویر ریختن چای تصویر تکراری و کسل‌کننده همه زن‌هاست. تصویری با ابتذال تکرارشونده، عاری از زنانگی خلاق و سرشار از زنانگی تحمیلی» (همان‌جا). این تصویر آشکارا در تضاد با تصویر عاطفی قبلی از ایما (زنانگی غلیظ) ست.

با نادیده گرفتن احساس حقیقی، دانیال از خود واقعی‌اش دور می‌شود و نتیجه می‌گیرد ارتباطش با مریم ارتباطی معنادار نیست: «دانیال حس کرد دارد خودش را از ناخدایی فرومی‌کاهد به بادبانی که همه هویتش را از باد می‌گیرد. [...] از وقتی افتخاری انگشت قاهر نشانه‌اش را گذاشته روی سرش، نتوانسته حتی یک یادداشت تند بنویسد. به هیچ وجه نباید به این حقارت تن بدهد» (همان: ۲۱۸)؛ «فکر کرد ابریشم نرم و لطیف است ولی گرم نیست ابریشم روسری ابریشم سر کرده است» (همان: ۲۱۲-۲۱۳). این ارتباط نیازهای مطلوب او را برآورده نمی‌کند و باعث تحقیر اوست.

دانیال معتقد است پدر و برادرش هم احساسات او را نادیده می‌گیرند: درحالی که به خاطر تنها نبودن پدر، در خانه مانده، متوجه می‌شود پدر مدت‌هاست منتظر رفتن اوست؛ برادرش هیچگاه گوشش بدهکار شنیدن ادراکات عاطفی او در زمان مشکلات و گرفتاری‌ها نیست؛ حتی مادر نیز هیچگاه آغوش گرمی برای او نداشته است (همان: ۲۵۴؛ ۱۷۵-۱۷۶).

آتنا با مهاجرت به لندن و جراحی‌های خواهرش، مشکلات مالی بسیاری دارد؛ با هم‌خانه‌اش رابطه خوبی ندارد، اما خشم و تنفر خود را نادیده می‌گیرد و با عقل خود می‌اندیشد: «فکر کرد نباید فعلاً تا روشن شدن مسئله مالی‌اش چیزی بگوید. [...] شاید مجبور شود حتی در برابر آن اردک جزغاله هم زانو بزند» (همان: ۲۶۷). آتنا به سبب نیاز مالی هم‌خانه‌ای را می‌پذیرد که نمی‌تواند ساده‌ترین ارتباط را با او برقرار کند و زمان‌هایی که هم‌خانه‌اش مهمان دارد باید در اتاق خود بماند و احساس تنهایی می‌کند. آتنا معتقد است خواهرش نیز عواطف دلسوزانه او را برای همراهی در درمانش نادیده گرفته است؛ درحالی که به خاطر تلاش‌های آتناست که پریسا فرصت درمان در لندن را پیدا کرده است. پریسا بعد از به دست آوردن بینایی یک چشم خود، همه چیز را عاقلانه و حساب‌شده برنامه‌ریزی کرده: از تهیه خانه جداگانه تا گرفتن وکیل و ثبت‌نام در دوره‌های طراحی لباس و برگشتن به ایران. این بی‌توجهی از سوی پریسا سبب احساس تنهایی شدید و رهابودگی در آتنا می‌شود و از این زمان احساسات و شیوه تعامل خود را با همه تغییر می‌دهد.

اصلی‌ترین نمود این ویژگی در شخصیت لادن، نزدیک شدن او به مدیرعامل شرکت و برقراری رابطه‌ای خصوصی با اوست؛ حتی برای به‌دست آوردن اطلاعاتی برای شرکت با شرکای مظفر هم چنین رابطه‌ای را برقرار می‌کند. این برنامه‌ها و اهداف ازپیش تعیین‌شده در این جمله آشکار است: «از این تاریکی خیابانِ پُر از ماشین‌های شاسی‌بلند رد می‌شوم [...] به‌زودی یکی از همین‌ها می‌گیرم. خیلی زود! فقط مظفر را باید آرام کنم. هنوز درست رام نشده» (سناپور، ۱۳۹۷: ۶۶). در روابط لادن نکته مهم دیگر، وجود احساسات نمایشی است: «دست من به بازوی نسیم نمایش حمایت‌گری می‌دهم [...] نه من آویزان کسی نیستم. بدهستان می‌کنم فقط» (همان: ۱۸). هوشیلد^۱ این دستکاری احساسات را قواعد احساسات می‌نامد: «مدیریت احساسات برای ایجاد نمایش بدنی و چهره‌ای که عموم آن را رؤیت می‌کنند و برای گرفتن مزد و مبادله ارزش صورت می‌گیرد» (Hochschild, 1983: 70). درواقع لادن می‌خواهد نمایشی متفاوت برای جمع بسازد. خانواده لادن نیز عواطف او را نادیده گرفته‌اند؛ عواطفی مانند اینکه او به‌هرحال سبک زندگی لوکس را دوست دارد، اما آنها نفرت از بی‌پولی و عدم اعتمادبه‌نفس را به او داده‌اند؛ یا رابطه‌اش با برادرش که لادن معتقد است هیچگاه برادرش او را ندیده و برایش مهم نبوده است (نک. سناپور، ۱۳۹۷: ۱۱۳؛ ۴۶). حتی خاله لادن نیز هنگامی که با او تماس می‌گیرد، برای گرفتاری خودش است و لادن سرخورده می‌شود که اینجا هم مشکلات و عواطف آشفته او نادیده گرفته می‌شود و اشتباه می‌کرده است که فکر کرده می‌تواند با او درددل کند (همان: ۵۶ و ۵۷).

۳-۲- فردگرایی

در این الگوی ارتباطی هدف از هر کنش، منفعت شخصی است و نه ارزش‌های جمعی. سلطه منافع فردی ویژگی عصر نوسازی (مدرنیته) است. گذشت، مهربانی، وفاداری و صفاتی از این نوع به پس‌زمینه رانده می‌شوند (نک. هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۱-۵۵).

در رمان تاریکی معلق روز، نمونه بارز غلبه منفعت دانیال است که علاقه به ایما را رها می‌کند و در ازای پیشنهاد ازدواج با مریم، هزینه رهن خانه، شغل و مهاجرت از ایران را به‌دست می‌آورد.

1 . Hochschild

آتنا نیز بعد از تصمیم پریسا برای بازگشت به ایران، تصمیم می‌گیرد برای پیشرفت به هر کاری دست بزند. پریسا به او گفته است که دیگر نمی‌خواهد از حادثه اسیدپاشی او گزارشی یا عکسی پخش شود، اما آتنا به مشکلات سد راه خود فکر می‌کند؛ بنابراین گزارشی از وضعیت پریسا تهیه می‌کند زیرا باید کارت اقامت را تمدید کند و هرطور شده رضایت مدیران شبکه را جلب کند (عبدی، ۱۳۹۷: ۳۰۹). آتنا تاکنون از زیبایی و نمایش زیبایی بیزار بود؛ معتقد بود زیبایی پتانسیل بحران دارد؛ همانطور که زیبایی پریسا باعث اسیدپاشی شده بود و پدرشان زنی زیباتر را به مادر ترجیح داده بود. اما برخلاف عقیده خود عمل می‌کند و تصمیم می‌گیرد برای رسیدن به منفعتش (حفظ موقعیت شغلی خود و ایجاد شبکه ارتباطی برای پیشرفت) از زیبایی خود در این جهت استفاده کند: «دارد به خرج کردن زیبایی پی می‌برد، دارد می‌فهمد چطور می‌شود از زیبایی صعود کرد» (همان: ۴۲)؛ «می‌داند لبخندش، لباس‌هایش و از همه مهمتر خودش به قدرت یک توفان پیش‌بینی نشده در اخبار هواشناسی زیباست. زیبا و از این به بعد، ویرانگر» (همان: ۳۱۷). به خیری که به حساب پریسا پول واریز می‌کرد ایمیل می‌زند و برای جراحی‌های بعدی درخواست مبلغ بیشتری می‌کند تا بتواند خانه‌ای تهیه کند (نک. همان: ۲۶۶)؛ چنین درخواستی برایش خفت‌انگیز است اما تهیه خانه که هدف او در شرایط دشوار مالی است، مهم است؛ لذا بدون دعوت به مهمانی شبکه می‌رود و در آنجا سعی می‌کند با نمایش قدرت و ارتباطات شبکه‌ای برای خود امتیاز به دست آورد (همان: ۲۷۰). این تغییرات زمانی رخ می‌دهد که از سوی پریسا، به لحاظ ذهنی و فیزیکی تنها گذاشته می‌شود و دیگر نه در ارتباط با خواهر و نه در محیط کار به رضایت دیگران و ارزش منافع جمع توجهی نمی‌کند؛ درحالی‌که از او خواسته‌اند به‌خاطر شرایط شبکه خبری، به مهمانی نرود، او به این موضوع فکر می‌کند که در مهمانی می‌تواند با افراد بیشتری آشنا شود و پیشنهادهای شغلی بیشتری بگیرد.

لادن از خانواده جدا می‌شود و با کار کردن برای مظفر سعی پیشرفت دارد. برایش فقط ظاهر لوکس و برند مهم است. لادن رنو دارد اما در آرزوی ماشین شاسی‌بلند است؛ که نماد بسیار پولدار بودن است؛ و آن را از رابطه با مظفر می‌خواهد به دست آورد (سناپور، ۱۳۹۷: ۶۶). هدف او برای جنگیدن و زندگی همین مظاهر لوکس است (همان: ۳۰). انسان‌ها هم در همین مظاهر خلاصه شده‌اند؛ نگاهش از انسانیت خالی است و همه چیز در مادیات، برند و ارزش پولی خلاصه می‌شود: «دو طبقه میان‌مان است؛ دو طبقه سنگین؛ میزهای بزرگ چوبی و سوسه‌کننده، به‌اندازه دکورهایی که دل برایشان ضعف می‌رود» (همان: ۲۷). لادن از این اشیا

برای عضوی از این دنیا شدن استفاده می‌کند؛ مانند ماشین شاسی‌بلند و لباس‌ها و لوازم آرایشی برند؛ به واسطه آنها دیده می‌شود: «[خطاب به برندهای آرایشی و لباس‌ها] بدرخشانم، همه‌تان بگویید: درخشش از آن تو باد ای لادن. خاکسار کنید این مردان ندیدبید را برای من امشب» (همان: ۷).

نگاه لادن عاری از اعتماد است؛ آدم‌ها برای منفعت خود هر کاری می‌کنند و در نتیجه قابل اعتماد و اتکا نیستند: «همین کرگدن‌ها آن بیرون منتظرند، با هیکل‌های چندتنی و سنگی‌شان توی خیابان‌ها راه می‌روند مثل یک معمای سنگی و از روی من رد می‌شوند، از روی هرچه من است» (همان: ۱۰۴). درباره یکی از افراد شرکت می‌گوید: «او هم مثل من است؛ هر کار آشغالی می‌کند تا دریاید از آشغال‌دانی فلاکت‌بارش» (همان: ۱۰۷) و دید او این است که «اصلاً ارزش هرکس به خوب بازی کردنش است» (همان: ۱۲) و «آدم‌ها به اندازه یک حوله هم نمی‌ارزند» (همان: ۱۰۴).

یکی دیگر از شکل‌های غلبه منافع و فردیت‌گرایی در این رمان هنگامی است که لادن تصمیم می‌گیرد از طریق یکی از دوستان خود که در نشریه کار می‌کند، زدوبندها و فسادهای مالی شرکت مظفر و شرکایش را رسوا کند؛ اما دوستش نمی‌پذیرد به این دلیل که به‌هرحال مظفر و امثال او به واسطه ثروتشان گاهی حامی او و نشریه‌اش بوده‌اند و رسوا کردنشان قطعاً به ضرر او خواهد بود.

۳-۲-۱- ایجاد روابط هدفمند

در دوره نوسازی روابط اجتماعی به قصد رسیدن به اهداف موردنظر فرد شکل می‌گیرند. به دلیل فرآیند عقلانیت و فردگرایی خودخواهانه، روابط حسابرسی می‌شود و منفعت آنها سنجیده می‌شود (هورتلانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۳-۵۵). در شرایط مدرنیته افراد باید تحت شرایط عدم اطمینانی رفتار کنند و حساب سودو زیان رفتارهای خود را داشته باشند (Bauman, 2005: 128). روابط براساس منفعتشان برنامه‌ریزی، انتخاب یا حذف می‌شوند.

عقیده مریم افتخاری درباره ازدواج این است: «ازدواج یعنی امضای قرارداد رفتن روی صحنه... برای اجرای نمایشی که باید اول به مذاق دیگران خوش بیاید» و اگر خودت خوششت بیاید اسمش کیفیت زندگی است و هیچ ربطی به عشق ندارد (عبدی، ۱۳۹۷: ۱۲۷-۱۲۸)؛ ارزیابی دانیال از این رابطه (و مانند آن) چنین است: «برای امثال افتخاری اصولاً موضوع مهمتر از

شخص است. شخص علامت مساوی در جمع و تفریق است؛ باشد یا نباشد، جمع و تفریق انجام می‌شود [...] تمام اشخاص قابل جایگزین شدن هستند» (همان: ۲۵۶-۲۵۷)؛ و با این تفسیر طبیعی است هرکس بعد از تاریخ انقضایش کنار گذاشته شود. دانیال در ارتباط با مریم خود را اینطور می‌بیند: «چرا پدر مریم هروقت دلش بخواهد زمان قرار را پس‌وپیش می‌کند؟ حتماً او را به بازی گرفته‌اند و قرار است به‌زودی پس از مصرف دور انداخته شود» (همان: ۲۵۵). دانیال که در ابتدای روایت معتقد به عشق خالصانه و حقیقی بود و امثال افتخاری را نمی‌پذیرفت کم‌کم وارد این بازی می‌شود و سعی می‌کند قواعدش را یاد بگیرد: «باید وصل کردن لینک‌ها را به هم یاد بگیرد» (همان: ۱۸۰) تا به ارتباطات بیشتر و نافع‌تر دسترسی پیدا کند. رابطه و شبکه خوب آن است که با خود ارزش‌های بیشتری بیاورد: «دانیال گفت آن دخترها هیچ‌وقت واقعی نیستند. بنیامین گفت [...] واقعی هم نباشند درصد جلب‌توجه‌شان بالاست [...] مهم نیست عاشق من باشند یا نه. مهم این است که امتیازاتی داشته باشند که خودش امتیازآور باشد [...] هیچ‌چیز دروغ‌تر از ازدواج عاشقانه نیست» (عبدی، ۱۳۹۷: ۸۱) و دانیال هدفش از روابط را تغییر می‌دهد: «مریم گفت [...] من فکر کردم که در هر کشوری بیشتر از دو سال نمایم آن‌قدری که نه توریست به حساب بیایم و نه شهروند [...] [دانیال] کمی احساس ناخوشایندی داشت از این‌که می‌دانست دارد جزئی از برنامه نه این نه آن می‌شود. بلافاصله فکر را پس زد. تا زمانی که در مزرعه توت‌فرنگی هستی، فقط به چیدن و خوردنش فکر کن؛ این فکرها باشد برای روزی که از توت خوشبوی سرخ تهی شده باشد» (همان: ۲۹۵). هنگامی که برنامه ازدواج با مریم را ریخته و می‌تواند خانه خود را هم رهن کند می‌گوید: «هیچ گرفتاری آن‌قدرها هم گرفتاری نیست» (همان: ۱۷۹).

آتنا نیز بعد از ترک پریسا تصمیم می‌گیرد همه را رقیب بداند که باید از آنها پیشی بگیرد: «باید همه رقبای و حتی کسانی را که ممکن است روزی رقیب شوند کنار بزند؛ سَمَر، تانیا، سهند، ناصر پناهی، دانیال هنوز نیامده و حتی تصویر پریسا» (همان: ۳۱۷). مدتی نیز تصمیم می‌گیرد با سهند، یکی از عوامل بانفوذ و باسابقه شبکه، دوست شود که البته سهند تمایلی نشان نمی‌دهد.

در رمان آتش از نگاه شخصیت مظفر، روابط دارای ارزش مبادله‌ای هستند: «رابطه‌ها هم یک‌جور قرار دادند همه‌شان. وقتی قرارداد را به‌هم زد، حتا یکی از بندهاش را، دیگر تمام است» (سناپور، ۱۳۹۷: ۳۳). لادن براین اساس با نزدیک شدن به مظفر و ساختن شبکه ارتباطی

سعی دارد به زندگی رؤیایی‌اش برسد؛ در جردن خانه تهیه می‌کند و برنامه بعدی‌اش ماشین شاسی‌بلند است و ظواهر لوکس دیگر که لازمه‌اش رام شدن مظفر است.

در روابط برنامه‌ریزی شده به قصد منافع فردی و مادی، اعتماد و متعاقب آن صمیمیت و حمایتگری صادقانه شکل نمی‌گیرد: «فرد تنها به‌جای اعتماد براساس قراردادهای و توافقات رسمی وارد رابطه می‌شود» (موستاکس، ۱۴۰۰: ۵۷). لادن در مهمانی، آدم‌ها را اینطور تعریف می‌کند: «راه می‌افتم؛ مثل گم‌شده‌ها، گم کرده‌ها. می‌فهمم یک چیزی هست، اما چی؟ کی می‌شود از اینها حرفی سرراست شنید؟ هیچ‌وقت. خاصیت پول همین است» (سنایور، ۱۳۹۷: ۲۳)؛ «روی دوستی زنها نباید حساب کنم. نمی‌کنم. گربه‌ها، ما گربه‌ها» (همان: ۸۶). لادن اعتماد به دوست صمیمیش را هم از دست می‌دهد چون قاعده روابط هدفمند را می‌داند: «تسیم هم دیگر یک زنگ بهام نزد. آدمش را لابد همانجا پیدا کرد و آویزان شد و رفت» (همان: ۳۹). اصل بقای این روابط با استناد به دیالوگ مظفر و لادن خوب بازی و اجرا کردن است: «دهانم چیزهایی می‌گوید، باز می‌شود زیاد، شکل خنده گشاد می‌شود. بازی باید بکنم هرچقدر هم بد؛ تا نفس می‌کشم، تا میان اینها هستم. این جور زنده می‌مانم فقط» (همان: ۲۵). از این گفته لادن مشخص است حرف‌ها حقیقتی ندارند: «دهانم چیزهایی می‌گوید»؛ این عبارت ابهام را می‌رساند و نمودهای عاطفی مانند خنده، تصنعی هستند. گویی یک ماشین، مرحله‌به‌مرحله کاری را انجام می‌دهد: «دهانم باز می‌شود-زیاد- شکل خنده- گشاد می‌شود».

۳-۳- عدم تعهد و ناپایداری در روابط

باتوجه به سه خصوصیت قبلی، تعهد در ذات این نوع روابط جای ندارد. زیرا میل به تعویض و محوریت منافع، سبب می‌شود انسان مدرن همواره بسته ارزش‌های شخصیتی خود را با موقعیتی بهتر تعویض کند.

وقتی مریم افتخاری می‌گوید، ازدواج اجرای نمایش برای عموم است (عبدی، ۱۳۹۷: ۱۲۷-۱۲۸)، مسلماً تا زمانی که باکیفیت باشد به اجرای نمایش ادامه می‌دهد و لحظه‌ای که در نظرش این کیفیت از دست برود، ادامه دادن غیرموجه است. در روابط عاشقانه ماندن در کنار هم تا ابد بی‌معناست. در نظر بنیامین، برادر دانیال، مهم این است که رابطه‌ها امتیازآور باشند و رابطه‌اش را به سبب منافع دیگر رها می‌کند. دانیال زمانی که خانه را با پول پدر مریم تهیه کرده است، به آتنا ایمل می‌زند و پیشنهاد همراهی می‌دهد: «شاید اگر قبول کنم که بیایم

اقبول پیشنهاد شبکه خبری لندن] باتوجه به اینکه این همه سال همدیگر را می‌شناسیم هم همکار شدیم و هم همراه» (عبدی، ۱۳۹۷: ۲۶۱).

نگاه مظفر به روابط مانند قرارداد است یعنی به راحتی قابل فسخ است. باومن از روابط جیب‌بلوز نام می‌برد: روابطی که هنگام نیاز می‌توان آنها را شکوفا کرد، ولی پس از رفع نیاز آنها را کاملاً در جیب خود پنهان کرد. این روابط همیشه آماده و درعین حال یک‌بارمصرف و دوراندختنی هستند (Bauman, 2004: 35; 2004: 20). مظفر بعد از اشتباه لادن، ورودش به شرکت را ممنوع می‌کند؛ وقتی او را به مهمانی می‌برد، لادن را سگ خود معرفی می‌کند و او را با مردان دیگر تنها می‌گذارد تا بترساندش (سناپور، ۱۳۹۷: ۹۴). نسیم، لادن را رها می‌کند زیرا نامزدش (که به واسطه لادن با او آشنا شده) نمی‌خواهد او با اطرافیان مظفر رفت‌وآمد داشته باشد.

این روابط، همانطور که به راحتی ایجاد می‌شوند، به آسانی نیز جایگزین می‌شوند و افراد از این روابط حذف می‌شوند. این عدم تعهد و ناپایداری در پیوندهای خانوادگی هم دیده می‌شود؛ آتنا و پریسا به همین سبب از هم جدا می‌شوند و پریسا به خاطر دادگاه پیمان (متهم اسیدپاشی) زودتر و تنها برمی‌گردد. پدر دانیال پس از روابط متعدد تصمیم به ازدواج گرفته و دانیال باید از خانه برود؛ دانیال از وقتی با مریم و پدرش ارتباط گرفته برادرش بیشتر به او سر می‌زند و احتمالاً قلبی تدارک دیده (عبدی، ۱۳۹۷: ۲۵۹)؛ لادن هنگامی که از همه‌جا رانده شده به خانه برمی‌گردد اما می‌بیند خانواده به او اهمیتی نمی‌دهند (سناپور، ۱۳۹۷: ۱۱۳).

۴- بحث و تحلیل

بر مبنای رویکرد این پژوهش، شخصیت‌ها به سمت الگوهای ارتباطی سطحی و بی‌مایه و ارتباطات گسترده ناپایدار در مقایسه با ارتباطات محدود اما پایدار گذشته می‌روند. بر این مبنا سه مشخصه مهم در این دو رمان قابل تحلیل است: ۱- تغییر الگو؛ رها کردن الگوهای قدیمی و اتخاذ الگوهای سطحی ارتباطی، ۲- انگیزه‌ها و عوامل روابط بی‌مایه در شخصیت‌ها، ۳- نسبت میان وجود این الگو در شخصیت‌ها و تنهایی آنها در پیرنگ داستان.

۴-۱- تغییر الگو؛ رها کردن الگوهای قدیمی و اتخاذ الگوهای سطحی ارتباطی

باتوجه به سیر حوادث در این رمان‌ها نکته مهم در شخصیت‌ها تغییر آنهاست؛ در ابتدای روایت، شخصیت‌ها دارای چهارچوب در روابط هستند؛ به تدریج پیرنگ داستان‌ها به گونه‌ای

پیش می‌رود که باورهای خود را رها می‌کنند و به سمت چینش الگوهای جدید در شکلی سطحی و بی‌مایه می‌روند. در رمان تاریکی معلق روز شخصیت پریسا، بنیامین و مریم، از ابتدا با این الگو شخصیت‌پردازی شده‌اند، اما با توجه به شواهد متنی می‌توان دریافت که این تغییر در نقطه‌ای از زندگی برای آنها پیش آمده است. در رمان *آتش*، شخصیت نسیم، در ابتدا دختری زلال است و در پایان همین الگو را انتخاب می‌کند. مظفر اگرچه روابط را چون قرارداد می‌داند، اما با توجه به مجموعه دیگر (خاکستر) که روایت اوست دریافت می‌شود که او هم در اثر حوادثی این نگرش را انتخاب می‌کند. لادن نیز با این الگو، شغل خود در دفتر یک سایت خبرنگاری را رها می‌کند و با رؤیای زندگی مرفه وارد شرکت مظفر می‌شود، از خانواده خود جدا می‌شود و سپس سعی در ایجاد رابطه‌ای خصوصی و نزدیکتر با مظفر دارد. بنابراین تغییر در همه شخصیت‌ها رخ می‌دهد یا رخ داده است که می‌تواند نشانه تغییرات جامعه و نمود آن در سیر روایت باشد. شخصیت‌هایی که به‌صورتی آشکار شاهد شکل‌گیری این الگو در آنها در جریان روایت هستیم دو شخصیت دانیال و آتنا هستند. این الگو کاملاً منطبق با منطق بازار و مصرف است همانطور که باومن و فروم گفته بودند که افراد یکدیگر و خود را براساس ارزش مبادله می‌کنند.

در این میان شخصیت ایما متفاوت از این الگو است؛ اگرچه عواطف و علاقه‌اش به یوسف را نادیده می‌گیرد و عشق را با عقل و واقعیت جامعه می‌سنجد، اما در کاربرد الگوی تعاملات سطحی و منطبق با منطق بازار و مصرف به درجه دیگر شخصیت‌ها نمی‌رسد. او هنوز روابطش با دیگران را براساس احساس قلبی یا معیارهای اخلاقی می‌سنجد و به سبب منفعت و بدون تمایل قلبی رابطه‌ای شکل نمی‌دهد^(۳) و از فردگرایی خودخواهانه به‌دور است. همچنین متضاد این الگو را در این رمان می‌توان تاحدودی در نسل قبل یعنی پدران و مادران شخصیت‌ها دید. پدر و مادر ایما براساس عشق ازدواج کرده‌اند؛ پدرش در نظر مادر همچنان قهرمان است و با وجود وقت‌هایی که دچار حمله عصبی می‌شود، باز هم اصرار دارد خودش و در خانه از او مراقبت کند؛ در مقابل پیشنهاد ایما برای بردن پدر به آسایشگاه می‌گوید تو عاطفه نداری: «سرش داد می‌زد که تو عاطفه نداری، من هنوز خیلی دوستش دارم» (عبدی، ۱۳۹۷: ۱۰۶). مادر دانیال که عاشق خسرو جهانفر بوده است این عشق را در قلب خود حفظ کرده است و خسرو هرگز ازدواج نکرده است.

نکته دیگر در این دو رمان مطرح شدن مفهوم دروغین بودن عشق و کارکرد قراردادگونه روابط است؛ عشق مهمترین عاطفه‌ای است که برای شخصیت‌ها چالش‌برانگیز روایت می‌شود

و از زبان چهار شخصیت به دروغین بودن آن اشاره می‌شود: بنیامین، ایما، مریم و مظفر؛ که خود نشانه غلبه این الگوست. گرچه بنیامین، مریم و مظفر شخصیت‌های فرعی هستند اما وجود این دیدگاه در کلیت رمان در آنها سبب پیشبرد پی‌رنگ است، به گونه‌ای که سبب تغییر مسیر شخصیت‌های اصلی و انتخاب همین دیدگاه از سوی آنها می‌شود که نشان‌دهنده وجود لایه‌هایی از جامعه و تأثیر بافت و شرایط اجتماعی و اقتصادی جهان بیرونی در روایت است. مریم با این دیدگاه خود دانیال را به سمت ازدواج برنامه‌ریزی شده می‌برد و سبب می‌شود این الگو را در مقابل خود او هم به کار ببرد و در کنار مریم به آتنا هم پیشنهاد بدهد. این دیدگاه در مظفر پیرنگ را به گونه‌ای پیش می‌برد^(۴) که لادن به خودکشی می‌رسد؛ و ایما با این دیدگاه نمی‌تواند تصمیم بگیرد به یوسف علاقه دارد یا دانیال و روایت او با مرگ یوسف و مهاجرت دانیال تمام می‌شود.

سودمحوری در ایجاد روابط، برابر است با از دست رفتن معنا. هورتولانوس معتقد است که گرچه در دیدگاه‌های سرمایه اجتماعی، روابط، سرمایه‌گذاری و مبتنی بر تبادل است اما جنبه‌های عاطفی و احساسی مهمتر هستند (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۹). شخصیت‌ها در ارتباطات خود منافع را ترجیح می‌دهند که باتوجه به بررسی داده‌ها بیشتر در جهت شغل و پول است. درواقع براساس سبک زندگی مدرن و فردگرایانه انسان‌ها به‌طور فزاینده‌ای بر خودشان متمرکزاند (همان). از آنجاکه فردگرایی بر افزایش آزادی فردی انتخاب دلالت دارد، در این نوع جوامع انسان‌ها خودشان را از پیوندهای سنتی، اجتماع و مذهب آزاد می‌کنند (همان: ۵۲) و البته شرایط ویژه ایران در زمینه اقتصادی و اهمیت درآمد و شغل را نیز نباید از نظر دور داشت. به دلیل تغییر و آزادی در باورهای فرهنگی و عرفی اجتماع ایران است که دانیال در انتخاب ازدواج برنامه‌ریزی شده و لادن در انتخاب مظفر بسیار مسن‌تر از او، آزاد است و آتنا خود را از پیوند خواهری جدا می‌کند.

براساس داده‌های روایی عدم تعهد برای تشکیل رابطه‌ای پایدار پیش‌فرض شخصیت‌هاست. آنها با این فرض وارد رابطه می‌شوند که هرزمان رابطه نفعی نداشت می‌توانند رها کنند. پژوهش هورتولانوس و همکارانش به شش موقعیتی که روابط اجتماعی که در نظر ویس^۱ فراهم می‌کنند استناد می‌کند: «دلبستگی؛ احساس امنیت، نزدیکی و راحتی ارائه شده از سوی دیگران»، «همبستگی اجتماعی درون شبکه‌ای افراد همفکر»، «اطمینان‌آفرینی از ارزش

1. Weiss

در نتیجه واکنش‌های دیگران»، «فرصت‌هایی برای مهریزی به دیگران»، «ایجاد پیمان معتبر برای تهیه کمک مقابل»، «فرصت راهنمایی برای مقابله با حوادث استرس‌زا». هورتولانوس و همکارانش این شش عملکرد را در سه عملکرد کلی طبقه‌بندی می‌کنند: کمک به حفظ هویت و احترام به خود، یکپارچگی اجتماعی و حمایت اجتماعی (همان: ۴۲). در حالی که با مرور شکل روابط شخصیت‌ها، تحت تأثیر ویژگی‌های ذکر شده، هیچ کدام از این عملکردها در روابط شخصیت‌های این رمان‌ها محقق نمی‌شود که نشانه الگوی ارتباطات معیوب است. در این رمان‌ها شخصیت‌ها با ایجاد روابط براساس منافع و هدف نهایی خود، اعتمادی به یکدیگر ندارند و لزوماً نیز همفکر نیستند؛ بنابراین آنها در شبکه‌ای جاگیر شده‌اند که نمی‌تواند احساس ارزشمندی، همدردی، مهریزی و به‌طور کل نیازهای خود را دریافت کنند.

۴-۲- انگیزه‌ها و عوامل شکل‌گیری الگوی ارتباطی در روند شخصیت‌ها

دلیل چرخش و تغییر الگو در شخصیت‌ها به دو صورت عوامل فردی و عوامل اجتماعی قابل طبقه‌بندی است. باتوجه به نشانه‌های روایت در هر سه شخصیت می‌بینیم که خانواده‌ها کمترین میزان همراهی را دارند. شخصیتی که حمایت خانواده را ندارد، مسائل او دشوارتر و بیشتر می‌شود. دانیال هنگام رفتن از خانه از رفتار پدر متوجه می‌شود که باید زودتر خانه را ترک می‌کرده است؛ آتنا متوجه می‌شود رفتار پریسا خودمحورانه است و اوست که باعث تنهایی‌اش شده؛ لادن در اوج بحران از پدر و مادرش که برای خود مهمانی گرفته‌اند ناامید می‌شود. این ناامیدی از خانواده است که سبب می‌شود فرد ارتباطات نزدیک خانوادگی را رها کند و در بیرون از خانواده به شکلی دیگر و صرفاً براساس اهداف و منافعی روابط را شکل دهد. در حالی که خانواده بنیادی‌ترین و مؤثرترین رکن در شکل‌گیری بسیاری از ویژگی‌های شخصیتی مانند اعتماد به نفس، عزت نفس، دلبستگی ایمن و دریافت عشق بی‌قیدوشرط، اعتماد، همکاری متقابل و [...] است (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۵-۱۳۶). با نقصان عملکرد خانواده، فرد در اجتماع و روابطش دچار مشکل می‌شود. در روایت تاریکی معلق روز، ایما شرایط پدر را در ارتباطش با جنس مخالف مؤثر می‌داند، دانیال تردیدهایش را به زن‌های پدری و رابطه سرد پدر و مادر نسبت می‌دهد و آتنا نبود پدر و سایه سنگین پریسا را علت تنهایی خود می‌داند. لادن ریشه اهمیت دادنش به پول را در خانواده خود می‌داند. همراه

نبودن خانواده عامل مهمی در پیرنگ است که شخصیت‌ها را به تصمیمات و برنامه‌های بعدی خودمحو رانه و سوداگرانه سوق می‌دهد.

ازسوی دیگر وضعیت اقتصادی و درآمد انگیزه مهم اجتماعی در اتفاقات روایت است. ایران به‌ویژه در سال‌های اخیر گرفتار تورم‌های پیاپی و نرخ بیکاری بالا بوده است.^(۵) این مسئله فضای بی‌ثبات و احساسی از ناامنی را با خود می‌آورد. بازار کار از زمینه‌های بسیار مهم اقتصاد است؛ نرخ بیکاری، که در سال‌های اخیر روند مطلوبی در کشور نداشته است، از شاخص‌های مهم عملکرد اقتصادی است. افزایش نرخ بیکاری، افزایش بزهکاری، سن ازدواج، طلاق و [...] را در پی خواهد داشت. ازسوی دیگر ویژگی بازار کار ایران، جوانی نیروی کار است. رشد بالای تولدها در دهه شصت، به معنای حضور نرخ بالای جمعیت جوان در دهه نود برای کار در آماده‌ترین حالت (در دهه سوم زندگی) بود، اما به سبب نبود بسترهای مناسب، بیکاری در میان جوانان (تحصیل کرده) افزایش چشمگیر داشت. براین اساس پول در ایران مسئله مهمی است؛ زیرا به دست آوردن آن چالش برانگیز شده است. زیمل معتقد است در شرایطی که پول اینچنین مهم شده است «ارزگذاری پولی [...] به مردم می‌آموزد که هر ارزشی احتی روابط و عواطف را تا دینار آخر معین و مشخص سازند» و تاوان، آن است که «آدم مدرن احساس می‌کند که جوهر و معنای زندگی پی‌درپی از دست او می‌گریزد». پول اگرچه آزادی می‌آورد اما به سست شدن زندگی منجر می‌شود (زیمل، ۱۳۷۳: ۳۳۰-۳۳۶).

مشکل دانیال تهیه خانه است و در نتیجه برنامه ازدواج با مریم را قبول می‌کند؛ شرایط مهاجرت، زدوبندهای محیط کار و نیاز مالی سبب می‌شود آتنا از این الگو استفاده کند؛ علاقه لادن به سبک زندگی برندمحور سبب تلاش برای ارتباط گرفتن با افراد ثروتمند و دارای ارتباطات قوی و زیاد می‌شود. به این ترتیب دانیال، آتنا و لادن هر سه برای کسب منافع مادی و پیشرفت، عواطف حقیقی را نادیده گرفته و به سمت ساختن و گسترده کردن شبکه روابط خود بر مبنای ارزش پولی رو می‌آورند.

به نظر مهمترین عوامل تغییر الگو در بعد فردی، محیط خانوادگی، فردگرایی خودخواهانه و در بعد اجتماعی، اهمیت پول، شغل، تورم جامعه و تغییر سبک زندگی به سمت مصرف‌گرایی و سست شدن باورهای سنتی است.

نکته دیگر در کلیت روایت این است که این ویژگی‌ها نه فقط به عنوان خصوصیت شخصیت‌های اصلی، بلکه در فضای رمان و شخصیت‌های فرعی هم وجود دارد. به این ترتیب در سراسر هر دو رمان روابطی با چنین ویژگی‌هایی پیرنگ و روایت را پیش می‌برد.

۴-۳- الگوی ارتباط سطحی و نسبت آن با تنهایی و انزوا در پیرنگ روایت

تعاملات اجتماعی سالم ویژگی‌های مشخصی دارند: «صمیمیت، همراهی، احساس تعلق و حمایت از آرزوهای شخصی» (هورتولانوس و همکارن، ۱۳۹۴: ۴۴)، درحالی‌که نادیده گرفتن و تغییر جهت جنبه‌های عاطفی در میان همه شخصیت‌های اصلی رمان وجود دارد؛ مانند تردید ایما در برابر یوسف و دانیال؛ معتقد است امثال دانیال، تفاوت زیادی میان خود واقعی‌شان و نوشته‌هاشان وجود دارد (عبدی، ۱۳۹۷: ۱۰۵). عواطف دوستانه و صمیمت او نسبت به آتنا تغییر می‌کند و دیگر امثال آتنا را رفیق نمی‌داند و اساساً این واژه در این زمانه برایش خالی از معنا است (همان: ۱۹۹). احساس اعتماد یکی از کارکردهای عاطفی روابط است و از آنجاکه وجود آن به دلیل معکوس ساختن بی‌قدرتی فردی انسان‌ها امری ضروری است، غیاب آن از شبکه می‌تواند سبب تنهایی باشد (هورتولانوس و همکارن، ۱۳۹۴: ۴۸ و ۶۷). دانیال فکر می‌کند مریم و پدرش به زودی او را دور می‌اندازند؛ همچنین هنگامی که با بی‌توجهی پدر و منفعت‌طلبی برادر مواجه می‌شود، اعتماد خود به خانواده را نیز از دست می‌دهد؛ باید زودتر خانه پدری را رها می‌کرد؛ بنیامین به خاطر ارتباط او با مریم و پدرش است که به دانیال سر می‌زند. آتنا نیز از دلسوزی و مراقبت از خواهرش صرف‌نظر می‌کند و همه را چون رقیب می‌بیند. لادن خانواده را برای پول و سبک زندگی ثروتمندانه رها می‌کند و از دوست خود برای نمایش در مهمانی حمایت می‌کند و احساس او به مظفر نیز صرفاً برای پول است. وقتی افراد مجبور باشند رفتارشان را با محیط میان‌فردی (عوامل بیرونی) تنظیم کنند، از خود درونی، احساسات و آرزوهایشان محروم می‌شوند و جمعیت تنها به این ترتیب شکل می‌گیرد (رایزن؛ به نقل از هورتولانوس و همکارن، ۱۳۹۴: ۶۶)؛ زیرا درنهایت این جنبه‌های عاطفی است که در ارزیابی ارتباطات اجتماعی نقش مهمی ایفا می‌کند (همان: ۷۱).

این نوع ارتباطات که فقط یکی از استانداردهای افراد-منافع مادی- را در نظر می‌گیرد و دیگر معیارها مانند حمایت عاطفی، نیاز به صمیمیت و همراهی اجتماعی را در نظر نمی‌گیرد، نمی‌تواند کارکرد قابل‌قبولی داشته باشند و فرد به احساس تنهایی و انزوا می‌رسد. صمیمیت

متضاد تنهایی است و «ذات صمیمت از به اشتراک گذاشتن متقابل احساسات، معانی، تصمیم‌ها و ارزش‌ها با موجود مهم خودآگاه دیگر یا موجودی الهی برمی‌آید» (میجوسکوویچ، ۱۴۰۳: ۲۹۰). آنچه در ارتباطات این شخصیت‌ها دیده می‌شود حس رقابت، بی‌اعتمادی، میل خودخواهانه به پیشرفت، سودجویی و حاکمیت الگوی مصرف است و در موقعیت‌هایی که به دیگر کارکردهای ارتباطی نیاز است، افراد شبکه غایب هستند. آتنا نمی‌تواند به خواهر خود بگوید برای تأمین خانه مشکل مالی دارد، نمی‌تواند بگوید به‌جای خودخواهی بهتر است فداکاری‌های آتنا را ببیند که در لندن به‌خاطر کمک‌های او درمان شده است، هر قدر هم خانه و همکاران او را طرد کنند باید به‌خاطر مسائل مالی تحمل کند؛ و تصمیم می‌گیرد با جاگیر شدن در شبکه‌های متعدد و گسترده حداقل مانع از تنهایی اجتماعی (جاگیر شدن در شبکه افراد) و انزوای خود شود و به‌این‌ترتیب مصون از مواجهه با تنهایی عاطفی‌اش باشد. دانیال نمی‌تواند از احساسات و مشکلاتش به پدر و برادرش بگوید و کمک بخواهد؛ نمی‌تواند حتی بابت خانه از مریم تشکر کند، چون این رابطه برای مریم فقط یک قرارداد است؛ ایما دیگر نمی‌تواند آتنا را رفیق بنامد، با مادرش نقطه اشتراکی ندارد و به دانیال، به عشق و دوست داشتن بی‌اعتماد است. لادن وقتی از سوی مظفر طرد می‌شود، به سراغ دوستان خود می‌رود اما آنها هم او را طرد می‌کنند؛ پدر و مادر دورهمی گرفته‌اند و حال او را نمی‌پرسند. این حجم از اضطراب تنهایی چنان بر اندیشه و هیجانات لادن تأثیر می‌گذارد که او را به‌سمت میل به نیستی که مخرب‌ترین آثار احساس تنهایی است می‌برد (آلبرتی، ۱۴۰۱: ۸۴) و لادن خودکشی می‌کند.

عمق تنهایی لادن با خودکشی او در روایت نشان داده می‌شود و در ارتباط با دیگر شخصیت‌ها بر مبنای فضای عدم‌رضایت و بی‌اعتمادی که در روایت وجود دارد می‌توان دریافت که احساس تنهایی نتیجه این نوع ارتباطات است. هنگامی که دانیال می‌گوید قرار ازدواج با مریم او را از خود واقعی‌اش دور کرده؛ می‌داند هرگز گرمای محبتی از مریم نخواهد دید و زندگی‌اش مانند زندگی پدر و مادرش «زمهریر» (عبدی، ۱۳۹۷: ۸۰) خواهد بود؛ و چون اطمینانی به آینده و ارتباط با مریم ندارد به آتنا هم پیشنهاد همراه شدن بدهد. آتنا دلیل تنها بودن امروز خود را ازسویی پریسا و ازسویی شبکه ارتباطی که در محیط کارش وجود دارد، می‌داند؛ ایما میان تنهایی و کنار آمدن با آن مردد است؛ گاه می‌گوید احساس تنهایی ندارد و گاه می‌گوید از تنهایی به دنیای مجازی و یوسف و وبلاگش پناه برد و عاشق شد. هنگامی که

کیفیت ارتباط واقعی فرد با معیارهای مطلوب و موردنیازش متفاوت باشد و خالی از معنا، فرد را دچار احساس تنهایی می‌کند. این تنهایی در پیرنگ داستان شخصیت را از اعتماد تهی می‌کند و بیشتر از پیش الگوی سطحی ارتباطی را پیش می‌گیرد و برای شخصیت لادن این تنهایی و بی‌اعتمادی مطلق و ناامیدی از جایگاه خود در میان دیگران، خودکشی او را در روایت رقم می‌زند. معنای روابط به درک متقابل است و بودن با کسانی که فرد به لحاظ عاطفی با آنها بیگانه است، سبب احساس تنهایی بیشتر می‌شود (آلبرتی، ۱۴۰۱: ۲۵۶). به زبان هگل هر خودی با خودهای دیگر شناخته می‌شود و هیچ‌کس دوست ندارد چون آگاهی منفردی در جهان، بی‌جان باشد و به‌تمامی از محیط آشنا و انسانی جدا شود؛ و محرومیت از خانواده، دوست و محیط احساس تنهایی را بیشتر می‌کند زیرا اینها چیزهایی هستند که وجود فرد را بازتاب می‌دهند (میجوسکوویچ، ۱۴۰۳: ۲۵، ۱۳۱ و ۱۳۷). روابط اگرچه ضروری و مفید هستند اما الگوهای ناکافی و سطحی ارتباط می‌تواند محدودکننده و ناگوار باشد. رفتار اعضای شبکه سبب استرس یا مقایسه اجتماعی منفی شود؛ نبود قدردانی یا حس اعتماد و امنیت پیامد منفی برای هویت شخصی دارد (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۵). هورتولانوس و همکارانش ارتباطات در چهار شکل دسته‌بندی می‌کنند. دسته اول و دوم کسانی هستند که ارتباطات کم یا زیادی دارند و از کیفیت شبکه، صمیمیت و حمایت دریافتی راضی هستند. افراد تنها کسانی هستند که شبکه ارتباطی گسترده‌ای دارند، اما رضایت خاطر ندارند و استانداردهای ذهنی آنها از ارتباط تأمین نمی‌شود؛ این افراد در معرض انزوای اجتماعی هم هستند (هورتولانوس و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۶-۷۸). این الگوی غالب در ارتباطات شخصیت‌هاست؛ افرادی با شبکه وسیع کمی ولی عاری از عمق، صمیمیت و اعتماد. این حجم از روابط بدون عمق، تعهد و دوام نیز ازجمله دلایلی است که سبب تنهایی شخصیت‌ها می‌شود. دسته چهارم افرادی هستند با شبکه کوچک ارتباطی و احساس نارضایتی که افراد منزوی هستند. چنین الگویی در شخصیت‌ها دیده نمی‌شود؛ ایما اگرچه ارتباطات کمی دارد اما در نظر خودش احساس تنهایی ندارد و به آن عادت کرده است.

در بخش عناصر روایی داستان، تنهایی با عناصر مختلفی همراه می‌شود؛ با تصویرسازی چهره پژمرده شهر، با بی‌سرانجام ماندن عشق‌های رمانتیک، تصویر چهره سوخته پریسا که همیشه با آتناست و زن‌های سرگردان پدری و وراثت از منظر دانیال. در روایت لادن تنهایی با

تصویر فروغ فرخزاد و شعرهای او و فضا‌سازی‌های تاریک و تکرار چندین باره گرمی حمام درمقابل سرمای تنهایی، گره می‌خورد.

دو زمینه مهم در روایت رمان‌ها بسیار پررنگ و پرنمود است و به دومی در چارچوب نظری هورتولانوس و همکارانش در ایجاد تنهایی کمتر توجه شده مسئله خانواده و دین است. هنگامی که فرد حمایت خانواده را ندارد موجب تنهایی است، زیرا خانواده مهمترین شبکه ارتباطی هر فرد و یک بدنه جامعه‌پذیری مهم است؛ در این محیط است که فرد تصاویر، نمونه‌ها و عادت‌ها را می‌بیند، یاد می‌گیرد (همان: ۱۳۵). خانواده منبعی دست‌اول برای ارائه حمایت، صمیمیت و عاطفه است. در روایت دو رمان آشکار است که شخصیت‌ها از سمت خانواده رها شده‌اند و به‌ویژه در زمان بحران‌ها یا دشواری‌ها دردسترس نیستند. لادن، آتنا و دانیال هیچ‌کدام در دشواری‌ها پیش‌آمده یا حتی گرفتاری‌های روزمره نمی‌توانند از اعضای خانواده که آنها را رها کرده‌اند حمایت یا همراهی عاطفی‌ای دریافت کنند. تنها ایما تا حدودی استثنا است زیرا خانواده آسیب‌پذیری دارد که انتظاری از آنها ندارد و خود حامی آنهاست. غیبت خانواده شاید در الگوهای غربی که مدرنیته را پشت‌سر گذاشته‌اند و پست‌مدرن را می‌گذرانند، پذیرفته شده باشد اما در ایران که هنوز در حال گذار است و خانواده نهادی بسیار مهم است، تأثیر غیبت آن در روایت به‌وضوح نشان داده می‌شود و بر آن تأکید می‌رود که نبودش سبب مسائل و دشواری‌های بعدی است؛ و اولین انتظار هر شخصیت در مواقع بحران رجوع به خانواده است. همچنین رها شدن ازسوی خانواده می‌تواند عامل بی‌اعتمادی‌های و وابستگی‌های ناسالم در محیط اجتماع باشد. عملکرد ناقص خانواده سهم گسترده‌ای در جریان علت‌ومعلولی وقایع روایت دارد.

ازسوی دیگر غیبت عنصر دین یا پناه بردن به موجود الهی، در این رمان‌ها سبب تنهایی مطلق و احساس رهاشدگی می‌شود؛ زیرا به گفته فروید اعتقاد مذهبی خالصانه می‌تواند محافظ انسان در برابر تنهایی باشد (آلبرتی، ۱۴۰۱: ۶۴). میجوسکوویچ می‌گوید داستایوفسکی نشان می‌دهد که انسان تنها «بدون خداوند یا جامعه ناگزیر از فروپاشی است» (میجوسکووسچ، ۱۴۰۳: ۴۸-۵۰). درحقیقت یکی از این دو عنصر باید وجود داشته باشد؛ به همین دلیل است که تنهایی مدرن کاملاً متفاوت است. انسان مدرن برخلاف انسان کلاسیک خدا و معنویات را ندارد و اگر جامعه و الگوی صحیح ارتباطی هم نداشته باشد محکوم به پوچی است.

۵- نتیجه‌گیری

براساس تحلیل، در دو رمان تاریکی معلق روز و آتش روابط جوانان و انتخاب مسیر زندگی ازسوی آنان با دغدغه‌های جامعه روایت می‌شود. به این ترتیب مهمترین ویژگی که در روایت‌ها مشاهده می‌شود بروز جدی نادیده گرفتن و کنار گذاشتن احساسات و عواطف واقعی، عقلانی‌سازی آنها و عملکرد شخصیت‌ها در ارتباطات خود بر مبنای منافع مالی و سود و زیان حاصل از ارتباط است. نگاه شخصیت‌ها به ازدواج به‌عنوان امری قراردادی و همچنین مواجهه با عشق به‌عنوان ابزاری برای ساختن شبکه ارتباطی نافع‌تر است. ایجاد روابط با ارزش مبادله‌ای بالا به‌ویژه در شخصیت دانیال، اتنا و لادن از مهمترین نشانه‌های متنی در تأیید این موضع است. باتوجه به این ویژگی‌ها سطح تعهد در ذات روابط شخصیت‌ها به پایین‌ترین حد خود می‌رسد و میل به تعویض با محوریت پول و پیشرفت موقعیتی، سبب می‌شود انسان این روایت‌ها به‌شدت درگیر تنهایی شود؛ و میزان آسیب حاصل از این الگو در شخصیت لادن و اتنا به شدیدترین شکل خود می‌رسد (خودکشی، عدم امکان بازگشت به ایران). در شکل‌گیری این الگو و مفهوم تنهایی در پیرنگ، عمده‌ترین عامل در پیشبرد شخصیت‌ها به سمت این شرایط، تغییرات اجتماعی در زمینه افزایش بیکاری و تورم است و لذا شغل و پول بیشترین تأثیر را دارند. همچنین محیط خانوادگی غیرپشتیبان و پیوندهای سست آن، دیگر عامل مهم است. نکته دیگر غیبت عنصر دین و اخلاق و ارزش‌های جمعی است (به‌ویژه در خودکشی لادن و عدم تعهد در روابط شخصیت‌ها) که می‌تواند در نتیجه مدرن شدن و نیز شرایط اقتصادی ایران باشد. در این میان شخصیت ایما در رمان تاریکی معلق روز تا حدودی مستثنا است که تنها ویژگی عقلانی‌سازی در سطحی محدود در او دیده می‌شود؛ که البته در این شخصیت بی‌اعتمادی که پایه مهم هر رابطه‌ای است بسیار پررنگ است که بازدارنده او از تشکیل هر رابطه‌ای (دوستانه، عاشقانه، همکاری) است.

پی‌نوشت:

- ۱- Zavaleta, D., Samuel, K. and Mills, C.T. (2017). "Measures of Social Isolation". *Social Indicators Research*, 131 (1), 367-391.
- Parigi, P. and Henson, W.(2014). "Social Isolation in America". *The Annual Review of Sociology*.

۲- سبک زندگی یعنی «یک عمل فردی یا یک کنش محلی و بومی می‌تواند بر اثر اصرار و فراگیر شدن آن به سبک زندگی تبدیل شود. در این تعریف باید سبک زندگی را فرآیند تعمیم‌پذیری و همگانی شدن یک کنش دانست» (شعیری، ۱۴۰۱: ۱۵۶).

۳- ایما می‌تواند با دانیال، مریم افتخاری و آتنا روابط نزدیک‌تر بسازد، اما آگاهانه از آنها دوری می‌کند؛ دانیال را کسی می‌داند که نوشته‌هایش کاملاً فرق می‌کند. آتنا را که خواهرش را وسیله جلودی دوربین بودن خود کرده است غیرقابل اعتماد و تهی از رفاقت می‌داند. مریم که دختر سیاستمداری معروف است می‌تواند منفعت داشته باشد اما او را هم به دلیل خودخواه بودن و دست‌ور دادن‌های بیش از حد انتخاب نمی‌کند.

۴- با اخراج لادن، تنها گذاشتن او و تحقیر او در جمع دوستان و همکاران.

۵- در سال ۱۳۹۹ به گزارش بانک مرکزی، نرخ تورم به ۴۷/۱ می‌رسد. قابل‌دسترس در https://www.cbi.ir/Inflation/Inflation_FA.aspx

منابع

- آقابابایی، احسان و کیانپور، مسعود. (۱۳۹۶). «بازنمایی کالایی شدن احساسات در روابط اجتماعی (مورد مطالعه: فیلم سینمایی آرایش غلیظ)». *جامعه‌شناسی کاربردی*، (۶۸)، ۱۹-۳۰.
- آلبرتی، فی. باند. (۱۴۰۱). *سرگذشت تنهایی: تاریخچه یک احساس*، ترجمه اکرم رضایی بایندر. تهران: بیدگل.
- امیرپناهی، محمد و باقرنژاد، الهه. (۱۳۹۸). «بازنمایی کالایی شدن روابط اجتماعی در فیلم‌های سینمایی». *مطالعات جامعه‌شناختی*، (۵۵)، ۱۷۱-۱۹۹.
- بارت، رولان. (۱۳۷۸). *درجه صفر نوشتار*، ترجمه شیرین دخت دقیقیان. تهران: هرمس.
- باومن، زیگومنت. (۱۳۸۴). *عشق سیال: درباب ناپایداری پیوندهای انسانی*، ترجمه عرفان ثابتی. تهران: ققنوس.
- پاتنام، رابرت دی. (۱۴۰۳). *بولینگ به تنهایی: فروپاشی و بازسازی سرمایه اجتماعی در آمریکا*، ترجمه قربان عباسی. قزوین: شمع آوید.
- جهانبگلو، رامین. (۱۳۸۱). *موج چهارم*، ترجمه منصور گودرزی. تهران: نی.
- دورکیم، امیل. (۱۳۹۲). *درباره تقسیم کار اجتماعی*، ترجمه باقر پرهام، تهران: مرکز.
- زیمل، گئورگ. (۱۳۷۳). «پول در فرهنگ مدرن». ترجمه یوسف اباذری. *نشریه رغنون*، (۳)، ۳۲۵-۳۳۸.
- سناپور، حسین. (۱۳۹۷). *آتش*، تهران: چشمه.
- شعیری، حمیدرضا. (۱۴۰۱). «دیدگاه نشانه‌شناختی-معناشناختی به سبک زندگی». *پژوهش‌های زبان‌شناسی*، سال اول (۱)، ۱۵۳-۱۷۰.

- شکریگی، عالیه. (۱۳۹۶). جامعه‌شناسی تنهایی زنان، تهران: بهمن برنا.
- عبدی، زهرا. (۱۳۹۷). تاریکی معلق روز، تهران: چشمه.
- عسلی، عاطفه و ضیایی، حسام و پارسایی، حسین. (۱۴۰۳). «تحلیل و بررسی روایت‌شناختی رمان آتش حسین سنایور براساس نظریه روایت‌شناسانه ژرار ژنت». نشریه ادبیات فارسی، (۳۷)، ۱۴-۲۳.
- فاضلی، نعمت‌الله. (۱۳۷۴). «جامعه‌شناسی هنر و ادبیات». نشریه علوم اجتماعی، (۷ و ۸)، ۱۰۷-۱۳۴.
- فروم، اریک. (۱۳۸۵). جامعه سالم، ترجمه اکبر تبریزی. تهران: بهجت.
- فکوهی، ناصر. (۱۳۸۶). انسان‌شناسی شهری، تهران: نی.
- کلانتری، عبدالحسین و حسینی‌زاده، سعید و نیاز، محسن. (۱۳۹۹). احساس تنهایی در شهر: علل و پیامدها، تهران: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
- کوثری، مسعود. (۱۳۷۹). تأملاتی در جامعه‌شناسی ادبیات، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۴). پیامدهای مدرنیت، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: مرکز.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاووشیان. تهران: نی.
- لنار، ژاک. (۱۳۷۷). جامعه‌شناسی ادبیات و شاخه‌های گوناگون آن، ترجمه محمدجعفر پوینده، تهران: قصه.
- موستاکس، کلارک. ای. (۱۴۰۰). تنهایی، ترجمه طیبه طهماسبی. تهران: نویسه پارسی.
- میجوسکوویچ، بن لازار. (۱۴۰۳). تنهایی در فلسفه، روانشناسی و ادبیات، ترجمه وحید گلشاهی. تهران: نگاه.
- هورتولانوس، رلوف؛ میشلز، انجا. و میوسن، لودوین. (۱۳۹۴). انزوی اجتماعی در جامعه مدرن، ترجمه لیلا فلاحی سربابی و صادق پیوسته. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- Bauman, Z. (2001). *The Individualized Society*, Cambridge: Polity.
- Bauman, Z. (2004). *Wasted Lives; Modernity and its Outcasts*, Cambridge: Polity.
- Bauman, Z. (2005). *Liquid Life*, Cambridge: Polity.
- Blackshaw, T. (2015). *The new Bauman reader: Thinking sociologically in liquid modern times*, Manchester University Press.
- Bound Alberti, F. (2019). *A Biography Of Loneliness: The History Of An Emotion*, Oxford University Press.
- Caille, A. (2001). "The Double Inconceivability of the Pure Gift". *Anjelaki: Jornal of the Theoretical Humanities*, 6 (2), 23-38. <https://doi.org/10.1080/713650413>.
- Eckhard, J. (2017). "Indicators of social Isolation". *Social Indicators Research*, (139), 963-988. <https://doi.org/10.1007/s11205-017-1741-y>.
- Franklin, A.S. (2009). "on loneliness". *Geografiska Annaler: Series B, Hunan Geography*, 91 (4), 343-354. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0467.2009.00326.x>.

- Hertz, N. (2021). *The Lonely Century: How to Restore Human Connection in a World That's Pulling Apart*. New York: Penguin Random House.
- Hobbs, M. & Owen, S. & Livia, G. (2016). "Liquid love? Dating apps, sex, relationships and the digital transformation of intimacy". *Sociology*, 1-14. <https://doi.org/10.1177/1440783316662718>
- Hochschild, A. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*, Berkeley: University of California Press.
- Hofstede, G. (2003). *Cultures & organizations*, London: Profile books LTD.
- Hortulanus, R. & Machielse, A. & Meeuwesen, L. (2006). *Social Asolation In Modern Society*, Routledge.
- Machielse, A.(2015). "The Heterogeneity of Socially Isolated Older Adults: A Social Isolation Typology". *Journal of Gerontological Social Work*, (58), 338–356. DOI: 10.1080/01634372.2015.1007258.
- Tonnies, F. (2001). *Community and Civil Society*, (Trans.). J. Harris and M. Hollis. Cambridge: Cambridge University Pross.

روش استناد به این مقاله:

میوه‌چی، فاطمه؛ فقیه ملک‌مرزبان، نسرین و هوشنگی، مجید. (۱۴۰۳). «الگوهای سطحی ارتباطی در تعامل شخصیت‌ها براساس رویکرد هورتولانوس و همکاران (رمان تاریکی معلق روز و آتش)». *نقد و نظریه ادبی*، ۱۹ (۲): ۲۴۶-۲۱۵. DOI:10.22124/naqd.2025.28880.2625

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Naqd va Nazaryeh Adabi (Literary Theory and Criticism)*.

This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی